

Tapaus 4

Sisällys

Johdanto	301
Tapauksen valikoituminen tutkimustapaukseksi	302
Aineiston hankinta ja käsittely	304
Taustaa	305
Aikaisemman asiointikuvion hahmotus	308
(Uudelleen) vireilletulo ja (uudelleen) naksaus	313
Äiti kuolee, apua surutaloon	313
Selviytyykö isä?	315
"Palaveri"	321
Väliyhteenvedo	323
Asiakkuus	325
Äitihahmoon liitettyjen toiveiden ja käsitysten muutokset	328
Usko isän selviytymiseen murtuu	334
Lasten asema asiakkuudessa	336
Johtopäätöksiä ja pohdintaa	339
Tapaus 4 ja tutkimushypoteesit	339
Kertomusten koherenttius ja tulkinnat	342
Henkilökohtaisen kontaktin ja kotikäynnin merkitys	344
Huolestuminen ja lastensuojelun asiakkuuden tuottaminen	347
Tutkimusprosessin arviointia	349

Johdanto

Tutkimustapaus on ns. "vanha asiakas". Tapaus aktualisoituu uudelleen, eli perheestä tulee tauon jälkeen lastensuojelun asiakas. Näitä ns. "uudelleen virinnetä" on lastensuojelun asiakkaistossa jonkin verran. Niiden osuuden arviointi on hankalaa useista syistä. Ensimmäkin kunnissa on kovin erilaisia käytäntöjä sen suhteen, milloin asiakkuudet lopetetaan tai lopetetaanko niitä virallisesti lainkaan. Useisiin atk-pohjaisiin asiakastietojärjestelmiin on ohjelmoitu asiakkuuden lopetus, jos asiakirjaan ei kerry merkintöjä vuoteen. Tällainen on myös Kunnassa käytössä. Tutkimustapaus sijoittuu kuitenkin ajankohtaan, jossa järjestelmä vasta otettiin käyttöön. Jos siis asiakkuuksia ei lopeteta, määrittämättömät, "odotetaan ja seurataan" -tilassa olevat tapaukset lisäävät asiakasmääriä. Tämä ilmiö määrittää myös valtakunnallisten tilastojen kuvaamaa todellisuutta; ne sisältävät tällaisia passiivisen työn asiakkaita.

Tutkittavana oleva perhe on asustellut "peräkylällä", josta ei ole julkisia yhteyksiä Kunnan keskustaan. Perhe on naapureiden kyydin varassa. Perhe on asiointunut sosiaalitoimistossa harvakseltaan. Kun äiti on joutunut sairaalaan, isä ei ole kyennyt huolehtimaan lapsista, vaan lapset on jouduttu sijoittamaan lastenkotiin väliaikaisesti. Sosiaalitoimistosta on myös ajoittain avustettu äitiä taloudellisesti, kun isällä on ollut ryyppyputki. Äidin ja terveyskeskuspsykologin välinen kontakti on ollut kiintein ja pitkäaikaisin hoitava yhteys perheen ja viranomaisien välillä.

Vanhan asiakkuuden ja nyt vireille tulleen uuden asiakkuuden välillä (kahdeksassa vuodessa) on sosiaalitoimistossa moni asia muuttunut. Silja, joka on ollut perheen sosiaalityöntekijä silloin, kun lapset olivat pieniä, ei enää työskentele Kunnassa. Tuolta ajalta sosiaalitoimistossa on enää yksi työntekijä, joka on jossain määrin ollut mukana perheen asioiden selvittelyssä: Vimpa.

Tapaus tulee uudelleen vireille dramaattisesti: äiti kuolee yllättäen kotonaan. Vimpa lähtee kotikäynnille Sannan kanssa. He työskentelivät päävastuista alkuvaiheissa. Sanna jää melko pian äitiyslomalle ja Marjo tulee Vimपालle pariaksi. Samaan aikaan piirijakoja tarkistetaan, ja sen

seurauksena Vimpa jää pois, ja Kerttu tulee tilalle.⁷⁴ Marjo ja Kerttu työskentelevät aktiivisesti vuoden ajan parina. Tutkittavan tapauksen raportointivaiheessa Marjo on jo siirtynyt toisiin tehtäviin, ja Kertulle on luvassa uusi työpari.

Lastensuojelutyö on sisällöllisesti muuttunut Kunnassa tänä aikana. Se on muuttunut sekä ideologisesti, toimintaperiaatteiltaan että käytännön menettelyjen ja työtapojen osalta. Aikaisemmin sekä Silja että terveyskeskuspsykologi työskentelivät pääasiassa kumpikin yksin perheen äidin kanssa. Sosiaalitoimiston työ määrittyi tilannetta seuraavaksi ja reaktiiviseksi. Myöhemmin sekä sosiaali- ja terveydenhuollon välinen yhteistyö että sosiaalityöntekijöiden keskinäinen parityö ovat lisääntyneet. Kuvaan näitä muutoksia tapauksen esittelyn yhteydessä enemmän.

Tapauksen valikoituminen tutkimustapaukseksi

Olin antanut yleisohjeen valita ajankohtaisesti lastensuojelun asiakkuuden määrittelykysymyksenä vireillä olevan, sosiaalityöntekijää itseään riittävästi kiinnostavan tapauksen. Tämä tapaus oli akuutisti vireillä ja sosiaalityöntekijöiden huolen aiheena jo silloin, kun päätös tutkimuksen aloittamisesta tehtiin. Silloin puhuttiin myös valintakriteereistä ensi kertaa. Vimpalla oli tuolloin muutama uudelleen aktivoitunut tapaus työn alla, ja hän pohdiskeli, mikä sellaista juuri nyt tuottaa. Niinpä hän ottikin esille kysymyksen, saako valita sellaisen, joka tulee uudelleen vireille. Mietin siinä tilanteessa ääneen asian eri puolia ja päädyin siihen, että määrittelyksen elementit tuskin paljon muuttuvat, vaikka tapaus ei olisi sosiaalityöntekijälle uusi — ja jos ne näyttävät kovin erilaisilta, tapaus tarjoaa aineksia miettiä tätä kysymystä.

Kun tutkimus käynnistyi, ilmeni että sosiaalityöntekijät olivat valinneet uudelleen työn alle tulleen tapauksen. Sekä Marjolle että Kertulle tapaus kuitenkin tuli uutena. Ajattelin, että asetelma tarjoaa tutkittavaksi sen, miten he määrittävät tapauksen lastensuojelun asiakkaaksi.

⁷⁴ Vimpa on perheellinen, alle 40-vuotias mies. Hän on ollut sosiaalityössä toistakymmentä vuotta. Hänellä on alempi korkeakoulututkinto

Kerttu on perheellinen 40 vuotta täyttänyt nainen. Hän on ollut sosiaalityössä liki 20 vuotta. Hänellä on alempi korkeakoulututkinto.

Marjo on perheellinen alle 40-vuotias nainen. Hän on ollut sosiaalityössä alle 10 vuotta. Hänellä on ylempi korkeakoulututkinto.

Sanna on kolmekymppinen perheellinen nainen. Hän on tehnyt yli 5 vuotta sosiaalityötä, ja hänellä on alempi korkeakoulututkinto.

Kävi niin, että sosiaalityöntekijöiden kiireiden takia tutkimuskeskustelut päästiin aloittamaan myöhemmin kuin oli suunniteltu. Venyminen muutti tilannetta muistelun suhteen; vireilletulovaihe jäi yhä kauemmaksi taakse, ja ajankohtaiset kuviot olivat päällimmäisinä mielessä.

Tutkimusaineisto koostuu pääasiassa siitä, miten lastensuojelun asiakkuusmäärittäminen muotoutuu ja miten sosiaalityöntekijöiden käsitys selkiintyy välittömän naksauksen jälkeen. Tässä tapauksessa aineistoa on aikaisemmilta vuosilta hyvin vähän.

Sosiaalityöntekijöitä motivoi toive ja ajatus, että jäsentämällä tapausta tutkimustarkoituksiin tapaus jäsenyisi myös vireillä olevien lastensuojelutoimien suhteen. Kuten Kerttu kirjoittaa asiakirjapapinon läheteeseen: "Ko. perheen tilanteen pohtimiseen ei ole ollut mahdollista saada esim. työnohjausta ja välillä 'eväät' vähissä, joita ehkä ko. projektin yhteydessä mahdollista saada. Jatkaamme pohdintaa." Hän vielä jatkoi: "(--) tää oli meillä akuuttina asiana ja huolen aiheena, mitä me mietittiin ja työstettiin (--) kun ajatukset oli vähän sikin sokin ja sekasin." (K5, 4)

Korostin, että tutkimus ei korvaa työnohjausta. Kuitenkin onneksikaassa tapauksessa tutkimus voi sisältää toimivan vaihtosuhteen: Sosiaalityöntekijät saavat tilaisuuden pohtia ja tutkia yksittäistä tapausta yhdessä tutkijan kanssa. Samalla minä saan aineistoa omaan pohdintani, kunhan pidän huolen siitä, että keskustelua käydään tutkimuskysymyksestä.

Tapaus on "perinteinen lastensuojelutapaus" kahdessa mielessä. Suurin osa lastensuojelun asiakasvanhemmista kuuluu sosioekonomiselta asemaltaan työväestöön. Asiakkuuden taustalla on useimmiten vanhempien päihdeongelma. Tapaus on epätavallinen vireille tullessaan siinä mielessä, että lasten äiti on juuri kuollut ja isästä tulee yksinhuoltaja. Alussa on asetelma, jossa kaksi sosiaalityöntekijää, mies ja nainen, ovat tekemässä alkuselvitystä isän voimavaroista selvittää tyttärensä kanssa surun keskellä. Sukupuolikysymys ei kuitenkaan nouse eksplisiittisesti esille.

Miksi sitten sisällytin tämän tapauksen tutkimukseeni, vaikka se ei täsmälleen ottaen enää ollut vireilletulovaiheessa tutkimuskeskustelujen aikaan? Olin tuolloin jo aloittanut Kaupungin tapausten tutkimisen ja minulla oli jokin käsitys niistä. Tutustuttuani tähän Kunnan tapaukseen ensimmäisessä tutkimuskeskustelussa, ajattelin, että tässä on meillä lastensuojeluasiakkuuden määrittäminen: miten pitkään avoimuus tuki riittää ja onko ryhdyttävä lasten huostaanottoon. Siispä asiakkuus-

prosessin vaiheesta riippumatta tässäkin tapauksessa lienee myös eriteltävissä sosiaalityöntekijän määrittelyn elementit ja analysoitavissa määrittelyn kulku. Lisäksi saattaa olla, että jos erittelee sosiaalityöntekijän määrittelyä asiakkuuden aikana, helpottuu mahdollisten tulkintakehysten muutosten analysointi — etenkin kun tulkinta väistämättä muuttuu päädyttäessä lasten huostaanottoon ja sijoitukseen kodin ulkopuolelle.

Aineiston hankinta ja käsittely

Asiakirja-aineisto koostuu sosiaalityöntekijän muistiinpanojen ATJ-tulosteista liki vuoden ajalta. Tässä tapauksessa sosiaalityöntekijät eivät ole pitäneet omaa päiväkirjaa. Kerttu teki lyhyen kirjallisen koosteen vaiheesta, jossa asiakkuus oli asiakirjojen lähettämishetkellä.

Tämän tapauksen tutkimiseksi pidettiin kaksi yhteistä tutkimuspalaveria koko tiimin kanssa kesällä 1994 (K1 ja K2), yksi työparin (Kerttu ja Marjo, K5) kanssa ja yksi johtavan sosiaalityöntekijän kanssa kesällä 1995 (K6). Olin saanut asiakirjat käyttööni ensimmäistä tutkimuskeskustelua edeltävällä viikolla. Yritin niiden perusteella hahmotella itselleni tapauksen kulkua ja valmistauduin selvittämään tarkemmin tapauksen luonnetta ennen sen dramaattista uudelleen viriämistä (K1).

Toiseen tutkimuskeskusteluun (K2) valmistelin asiakkuuden vireilletuloa kuvaavat janat, jotka olin piirtänyt asiakirjatietojen ja ensimmäisen keskustelun pohjalta. Sain tässä keskustelussa täsmennettyä tapauksen kulkua. Esittelin myös aineiston perusteella saamiani (intuitiivisesti vahvan tuntuisia) käsityksiäni tietyistä toistuvista kuvioista ja sain palautetta näihin oletuksiin. Keskustelimme tulkintakehysten muuttumisesta asiakkuusprosessin aikana ja tämän "oikeuttamasta" naksauksesta kohti huostaanottoa. Lisäksi keskustelussa eriteltiin lähityöntekijöiden tähän tapaukseen liittyviä tunteita ja niiden merkityksiä.

Viimeisillä keskustelukerroilla olin jakanut keskustelun pohjaksi luonnoksen, joka sisälsi tapauskuvauksen, kysymyksiä sekä erilaisia täsmennys- ja varmistuspyyntöjä. Lähityöntekijöiden kanssa (K5) halusin keskittyä erityisesti edellisillä kerroilla esiin tulleeeseen viranomaispalaveriin ja sen rooliin alkujäsennyksen muotoutumisessa. Olin hahmotellut aikajanaa määrityskohdasta, ja käsittelimme sitä. Johtavan sosiaalityöntekijän kanssa käyty keskustelu (K6) selvensi lastensuojelun sosiaalityön muutosta toimistossa viime vuosina sekä sitä, mitä muuta Kunnan sosiaalitoimessa tuolloin tapahtui.

Puheenvuorot jakautuivat tutkimuskeskusteluissa melko tasaisesti. Minun osuuteni korostui, koska johdattelin kysymyksiin ja hain täsmennyksiä. Ensimmäisessä palaverissa korostui Vimpan osuus, koska keskustelua käytiin varhaisemmista vaiheista, joista juuri hänellä oli oma-kohtaista tuntemusta. Marjo ja Kerttu tekivät parityötä, joten heidän osuutensa korostuu myöhemmin. Asiassa mukana olevien sosiaalityöntekijöiden aktiivista osallisuutta kuvaa seuraava taulukko. Johtava sosiaalityöntekijä (Kaisla) ja muut sosiaalityöntekijät osallistuivat keskusteluun, mutta vähemmän. Kahteen ensimmäiseen tutkimuskeskusteluun osallistui koko tiimi, ja kolmannen keskustelun (K5) kävin työparin kanssa. Taulukko ei sisällä johtavan sosiaalityöntekijän kanssa käymääni kahdenkeskistä keskustelua, koska se ei sisältäisi informaatiota puheenvuorojen jakautumisesta (puhuimme vuorotellen, siis yhtä monta puheenvuoroa).

Taulukko 13. Käytettyjen puheenvuorojen määrä kullakin tutkimuskeskustelukerralla (T4).

	<i>Tarja</i>	<i>Marjo</i>	<i>Kerttu</i>	<i>Vimpa</i>	<i>Kaisla</i>	<i>Muut</i>
K1	54	25	22	44	4	7
K2	45	30	24	12	10	5
K5	90	95	70	-	-	-
Yht	189	150	116	56	14	12

Aineiston hankinnan kannalta työntekijöiden vaihtuvuus tuotti pulmia. Ensinnäkin Sanna, joka oli ensimmäisellä kotikäynnillä Vimpan kanssa, oli tutkimuskeskustelujen ajan äitiyslomalla. Hän kuitenkin palasi töihin, kun laatimani ensimmäinen luonnos tapauskuvaukseksi oli jaettu kommentoitavaksi, ja hän antoi tähän kirjallisia täsmennyksiään. Myös Kerttu toimitti korjauksensa ja täsmennyksensä kirjallisesti.

Taustaa

Nimeän tutkimustapauksen isän Martiksi. Hän tuli toiselta puolen Suomea työkomennukselle kylälle, jossa tutustui Marttaan. Martti jäi kylälle, sai pienyrityksestä töitä ja asunnon työnantajan pihamökistä. Martta

oli paikkakuntalainen, ikänsä siellä asunut nainen, joka ei ole osallistunut työelämään työrajoitteisuutta aiheuttavan sairautensa takia. Martta oli 35-vuotias ja Martti 43-vuotias, kun ensimmäinen lapsi (Taru) syntyi, ja kolmen vuoden kuluttua syntyi toinen (Satu). Perhe asui syrjäisellä kylällä. Työnantajan perhe ja lähitalojen asukkaat olivat mitä ilmeisimmin melko "hyvin perillä" kaikesta, mitä tässä perheessä tapahtui.

Martti kuvautuu hyväksi työmieheksi, mutta viinaan meneväksi. Ryyppyputket kestävät viikon-pari, mutta yleensä loppuvat siihen. Alkaa pitempi raitisjakso, jolloin Martti tekee pitkiä työpäiviä. Martta hoitaa lapsia. Taru on 8- ja Satu 5-vuotias, kun äiti yllättäen kuolee kotona. Tytöt ovat isän kanssa paikalla näkemässä tapahtuman.

Esittelen tutkimustapauksen taustaa erityisesti kahdessa mielessä. Ensinnäkin tapauksella osoittautui olleen aikaisempaa asiakkuushistoriaa sosiaalitoimistossa. Perheellä oli siis kokemuksia sosiaalitoimistossa asioinnista. Isän näkökulmasta kokemukset ovat olleet välillisiä, sillä häntä ei yleensä tavoitettu edes kotikäynneillä. Äiti oli hoitanut asioinnit, ja hän oli nyt kuollut. Myös sosiaalitoimistossa oli kokemuksia asioinnista tämän perheen kanssa, mutta sekin oli enemmän välillistä. Päävastuinen työntekijä oli lähtenyt Kunnasta. Seuraavakin (Sanna) oli jäämässä äitiyslomalle. Vimpalla oli joitain muistikuvia perheestä, ja asiakirjat sisälsivät joitain tietoja jatkaville sosiaalityöntekijöille. Molempien, sekä asiakkaan että sosiaalityöntekijöiden käsitykset toisistaan olivat välillisiä; kummallakaan taholla ei ollut ollut suoraa kontaktia toiseen. Tilanteessa on myyttisen rakenteen piirteitä (vrt. Imber-Black 1988); molemmilla on toisistaan kokemuksia, joita ei ole yhteisesti jaettu, mutta jotka saattavat ilmetä heidän ensimmäisessä kohtamisessaan.

Sosiaalityöntekijät korostivat kahdessa palaverissa aluejakojen tarkistusten ja muutosten sekä työntekijävaihdosten pulmia asiakastyössä. Se että asiakkaan työntekijä vaihtuu, on ollut tuttu asia useissa sosiaalitoimistoissa viime vuosina. Alueellistamisen myötä aluejaot muuttuvat, ja alueellistaminen on ollut tämän vuosikymmenen sosiaali- ja terveystoimen virallinen kehittämislinja. Tapaukset siirtyvät uusien aluejakojen mukaisesti uusille työntekijöille. Lastensuojelun asiakkaiden osalta kuitenkin usein erikseen harkitaan, onko siirto toiselle työntekijälle siinä vaiheessa perusteltu tai missä vaiheessa se on tarkoituksenmukaista tehdä — ja näin meneteltiin Kunnassakin. Tosin asiakkaiden siirtoihin liittyvistä menettelyistä ja kysymyksistä näytti työntekijöiden keskuudessa olevan myös erimielisyyttä.

Työntekijävaihdokset tuovat esiin kysymyksen siitä, miten organisaation kulttuurissa luodaan, ylläpidetään, muutetaan ja siirretään asiasta koskevia tietoja ja käsityksiä. Toisaalta työntekijöiden keskinäisten erimielisyyksien taustalla saattaa olla tunteita, jotka liittyvät yleisemminkin lastensuojeluasioiden hoitamiseen: lastensuojelulle ominaisiin kysymyksiin, vaikeiden päätösten tekemiseen ja tunteita nostattaviin asioihin.

Työntekijävaihdosten takia tiimin monella jäsenellä oli jotain omaehtoista kosketusta perheeseen; moni saattoi siten osallistua omasta kokemuksestaan tämän tapauksen tutkimiseen. Lisäksi muillakin auttajatahoilla ilmenee olleen kokemusta tämän perheen vaikeuksista. Äiti on ollut pitkään terveyskeskuspsykologin asiakkaana, mutta ajoittain myös kasvatus- ja perheneuvolan asiakkaana. Uudessa tilanteessa vastavuoroisesti sekä nämä muut tahot että sosiaalityöntekijät joutuvat orientoitumaan paitsi tapaukseen myös toisiinsa ja toistensa tekemisiin.

Aikaisemman asiointikuvion hahmotus

Kysyn sosiaalityöntekijöiden käsityksestä ja kontaktista perheeseen siltä ajalta, kun Martta oli vielä elossa. Tarkoitukseni on saada selkoa, millainen oli tälle perheelle tyypillinen asiointitapa sosiaalitoimiston näkökulmasta. Asiointikuvio kuvaa osaltaan lastensuojelun asiakkuusmäärityksen sisältöä.

Vimpa: "Se on aika paljon ollu tässä alkuvaiheessa, sen mitä mä muistan, että nää kontaktit on ollu tähän äitiin pelkästään. Ja isää on yritetty tavoittaa silloin jo alkuvaiheessa, mutta siihen ei oo saatu oikein yhteyttä. Niin ja sekin, se on ihan tällä peräkylällä. Silloin näihin aikoihin meillä koko kunta oli alueena kirjainjaon mukaan. Eli tää on fyysisesti 18 kilometriä täältä. Mulla on semmonen hahmotus, että tää on ollut ikään kuin tämmönen seurantatapa, niin se on jäänyt vähän niin kun. Ja sit toisaalta se on sellasella seudulla, että tämmönen kylän kontrolli ((toimii)). Onhan siellä toisaalta ollut tän työnantajan taholta ((kontrollia)), mutta toisaalta vähän niin kun piilossa ja yksin. Tämmöstä epävirallista tietoa ei välttämättä oo tullut paljon. Mutta jotenkin tää on hahmottomaton tapaus ennen tätä äidin kuolemaa." (K1, 14)

Sosiaalityöntekijän kuvaama aikaisempi asiakas-sosiaalityöntekijäsuhde sisältää monia elementtejä. Tämän tapauksen vireilläoloa 1980-luvun puolivälin jälkeen voi luonnehtia ainakin kolmen teeman kautta. Ensinnäkin perheen asiakkuutta edustaa *äiti*, joka asioi sosiaalitoimiston kanssa. Asiakirjamerkintöjen mukaan näytti siltä, että hän haki apua rahavaikeuksissa, jaksakseen ja selviytyäkseen tilanteessa, jossa mies juo. Mieheen ei sosiaalitoimistosta ole saatu yhteyttä.

Toiseksi *peräkylän yhteisö* toimii omien sosiaalisten normiensa ja kulttuurin mukaan. Asukkaat tuntevat toisensa. Perhe asuu työnantajan asunnossa, työnantajan naapurissa, ja työnantaja kontrolloi isän juomista omalta osaltaan (erityisesti työkykyä). Kuitenkaan lähinaapurit eivät ota aktiivisesti sosiaalitoimistoon yhteyttä. Perheen on mahdollista jäädä yksin, ilman julkista tukea ja kontrollia, sosiaalisen yhteisön tarjoaman tuen ja kontrollin piiriin.

Kolmanneksi, sosiaalitoimiston aikaisempi työtapa tulee esiin yhtäältä *työn organisoinnin* ja toisaalta sosiaalityön sisällön kautta. Asiakkaat jaettiin sosiaalityöntekijöille sukunimen kirjaimen mukaan. Tällainen käytäntö tuotti potentiaalisia pitkiä kotikäyntimatkoja jokaiselle työntekijälle, ja se taas vei aikaa ja edellytti, että sosiaalityöntekijällä on auto käytettävissä tähän tarkoitukseen.

Toimistossa oli tuolloin tapana minimoida kotikäynnit. Ensisijaisena pidettiin, että sosiaalityöntekijät olivat yksittäisten asiakkaiden tavoitettavissa toimistolla. Tällaisessa *hallinnollisessa kulttuurissa* tulee ymmärrettävämmäksi, että peräkylän perhe jää helposti seurantaperheeksi. (K6) Sosiaalityön todellisuus ei ole irrotettavissa organisaation kulttuurista, sen arvoista, normeista ja ideologioista. (Ks. Mäntysaari 1991, 56.)

Hallinnollisen kulttuurin lisäksi ja ohella sosiaalityön sisältö oli tuolloin toisenlainen. Tässä asiakastapauksessa sosiaalitoimisto lähinnä koordinoi ja järjesti taloudellista tukea sekä palveluja. Terveyskeskuspsykologi teki lähityötä, ja sosiaalityöntekijä piti tarvittaessa yhteyttä. Joskus sosiaalitoimistosta tehtiin myös kotikäyntejä, lähinnä miehen juomaputkien aiheuttamien rahavaikeuksien selvittelyn tarkoituksessa. Kuvaavaa oli, että sosiaali- ja terveystyöntekijät toimivat erillään. Sosiaalityö aktivoitui vain silloin tällöin kriisitilanteissa.

Lastensuojelutyön ideologia ja työn tekemisen tapa on muuttunut Kunnan sosiaalitoimistossa. Muutos kuvastuu myös tämän tapauksen historiassa. Vimpa, osallisena 1980-luvun lopun sosiaalityön kehitymisessä, miettii, miten määrittelytapa oli aivan toisenlainen 1988 kuin 1994. "Siinä on hirvee kehitys tapahtunu meidänkin talossa" (K2, 27). Kaisla kuvaa perhekeskeisen työorientaation korostumista sekä kehitystä yksin työskentelystä kohti pari- ja tiimityötä näinä vuosina. (K6)

Yritän ymmärtää enemmän sosiaalitoimiston työskentelytavasta kysymällä, mieltäykö aikaisempi työskentely kyseisen perheen kanssa päihdehuollon, toimeentulotuen, lastensuojelun vai mielenterveystyön kysymykseksi.

Vimpa: "Nyt jos mä ajattelen sitä, niin se mieltyy jotenkin, tai se tuntuu jotenkin sellaselta, ennaltaehkäisevä on huono sana, mutta niin kun jollain lailla lastensuojelun seurantaperhe, näin mä sanoisin. Ei aktiivisesti työn alla oleva perhe, koska oli tää suhde tähän terveystyöntekijään. Ja se oli yksittäisinä tilantei-

na, nää lasten syntymätilanteet oli jotenkin semmosia kriisinoimaisia, että miten niistä aina selvittiin.” (K1, 14—15)

Sosiaalityöntekijä määrittää perheen lastensuojelun *seurantaperheeksi*, jonka kanssa sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijä ei työskentele aktiivisesti. Ote on passiivinen, mutta työskentely aktivoituu ajoittain yksittäisten *kriisi- ja muutostilanteiden kautta*. Tässä mielessä työ on ollut reaktiivista. Päävastuullinen yhteydenpitäjä on ollut terveyskeskuspsykologi, jonka uskotaan ottavan yhteyttä, jos sosiaalityöntekijää tarvitaan. Yhteydenottoa odotellaan.

On mahdollista, että terveyskeskuspsykologin työ oli aktiivista seuranta- ja tukemista. Psykologi on usean vuoden ajan silloin tällöin käynyt äidin luona kotikäynneillä, ja se on melko epätavanomaista. Psykologi työskenteli aktiivisesti nimenomaan äidin kanssa, ei lasten. Lasten kanssa työskentelystä ei ole mitään kirjausta. Terveyskeskuksen ja sosiaalitoimiston välillä ei ollut sovittu yhteistyön sisällöstä niin, että se näkyisi kirjauksena asiakirjoissa. Huoltosuunnitelmaa ei myöskään ollut tehty. (K5, 7 ja Kertun antama kirjallinen täsmennys.)

Sosiaalityöntekijöiden ammattislangiin kuuluvilla käsitteillä on omat kaikkensa ammatin sisällä ja sen ulkopuolella. Esimerkiksi seuranta-käsite tuottaa mielikuvan passiivisesta seurannasta, asioiden ulkopuolisesta seurailusta ja kontrollista, reaktiivisesta työotteesta. Aikaisempaa lastensuojelun sosiaalityötä onkin joskus moittivasti luonnehdittu “katsotaan ja seurataan” -mentaliteetista (mm. Bardy 1990; Forssén 1993).

On kuitenkin mahdollista, että seuranta syvemmissä mielessä sisältää myös aktiivista työskentelyä ja selkeän työnjaon. Saattaa olla hyvin perusteltua, että sosiaalitoimistosta ei työskennellä aktiivisesti, vaan jokin muu taho ja professio tekee sen. Seurannasta saattaa olla olemassa “päänsisäinen” huoltosuunnitelma, jota ei ole kirjattu mihinkään (tai voi myös olla useita, eri tahojen “päiden sisäisiä” huoltosuunnitelmia). Pitkään yhteistyötä tehneet ihmiset saattavat keskenään olla hyvinkin selvillä siitä, miten asiassa toimitaan. Jos tapana ei ole ollut kirjata näitä sopimuksia, niistä ei jälkipolvi voi tietää dokumenttien pohjalta mitään. Mutta yhtä hyvin saattaa olla, että seuranta ei sisällä mitään aktiivista työotetta, että työnjaosta ei ole sovittu mitään tai että lähityösuhteen sisältö on yhteistyökumppaneille tuntematon. Tässä tapauksessa aikaisemman seurannan sisältö jää lopultakin arvailujen ja muotoutuneiden käsitysten varaan. Tutkimuksen kannalta oleellista onkin se, millainen sosiaalityöntekijän käsitys ohjaa asiakkuusmäärittystä ja työprosessia.

Asiakastapaus tuo esiin lastensuojelun asiakkuuteen liittyviä *uusia erotteluja* ja määrittelyjä. Yritän päästä niistä selville *seurantaperheen ja lastensuojeluperheen* käsitteiden kautta.

Tarja: “(--)) Mitä eroo on lastensuojelun seurantaperheellä ja lastensuojeluperheellä?”

Vimpa: Joo mä tarkoitan sitä, että jos mä koen että mulla on lastensuojeluperhe, niin se on mulla huolen aiheena niin kun jatkuvasti. Sillon kun se on tämmönen seurantaperhe, niin se ei vaivaa mua koko ajan.

Kaisla: Kirjaisit sä sen lastensuojelukuks, nykyään kun on tää ((ATJ))?

Vimpa: Joo kyllä mä laittasin LS:n puolelle sen.” (K1, 15)

Kun aikaisemmin kysyin, mihin sosiaalityön sektoriin työskentely kytkeytyi, käy lopulta ilmi, että tämä asiakastapaus olisi saanut Vimपालta jo tuolloin lastensuojelumäärään. Mutta asiakkuuden luonnetta erottelee aktiivisen ja passiivisen työtavan ohella myös työn *yhteys tunteisiin*. Sosiaalityöntekijä kytkee oman huolestumisensa kiinnostavalla tavalla lastensuojelumääritykseen: seurantaperheen asia *ei vaivaa* sosiaalityöntekijää *kaiken aikaa*, mutta asiakkaaksi määrittyneen perheen asia on *huolen aiheena jatkuvasti*. Huolestuminen näyttäisi liittyvän ainakin siihen, miten Vimpa tuottaa lastensuojelun asiakkuuden.

Tämän tapauksen yhteydessä käytyjen tutkimuskeskustelujen perusteella näyttäisi siltä, että kun tapauksesta ei kuulu mitään pitkäköön aikaan ja kun tämä *ei huolestuta* sosiaalityöntekijää, *asiakkuus loppuu hiljaksen*. Lisäksi välillä vaihtuu työntekijä, eikä huolestumista (erityisen seurantavelvoitteen myötä) ole erityisesti siirretty seuraajalle.

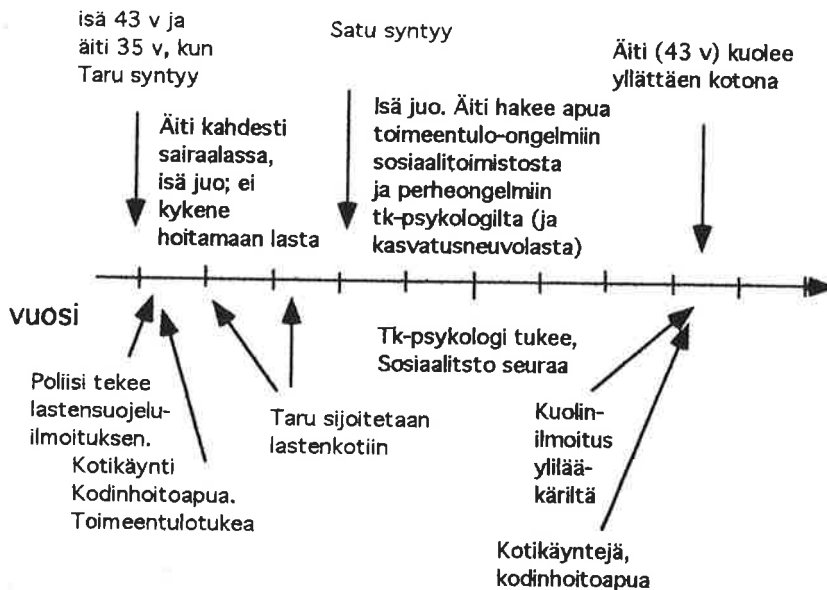
On suuria eroja siinä, miten käytännössä tapaukset ja niitä koskevat tiedot ja käsitykset siirtyvät, kun työntekijä vaihtuu. Siihen vaikuttavat monet asiat. Tätä tapausta ei ensi vaiheessa erikseen “siirretty” toiselle työntekijälle. Tuolloin ei parityö ollut vallitsevana työmuotona, ja Vimpa luonnehtiikin itseään ja toimintaansa: “sellainen osittainen yhteydenpitäjä perheeseen” (K1, 4). Nyt kun asia tulee uudelleen vireille, Vimपालla on aikaisempaan kokemukseen perustuvaa huolta. Tiedot siirtyvät työntekijältä toiselle lähinnä suullisesti, muisteltuina asioina.

Ensimmäisessä tutkimuspalaverissa vanhat asiakirja-aktit ovat saatavilla. Tapauksesta löytyi kaksi asiakirjaa, toinen isän ja toinen äidin nimellä. Vimpa selailee näitä ja lukee ääneen ensimmäisiä muistiinpanoja. Ne liittyvät toimeentulotukiasioihin, mutta niiden joukosta löytyy

yllättäen myös päätöksiä lasten sijoittamisesta lastenkotiin. Kun palaverissa selataan vanhaan asiakirja-aktiin tehtyjä merkintöjä⁷⁵, meille piirtyy hiljalleen kuva perheen aikaisemmasta lastensuojelun asiakkuudesta. Vimpa luki aktista muistiinpanoja, ja asiat palautuivat sitä mukaa hänenkin mieleensä — varhaiset lasten lyhyet sijoitukset olivat jo päässeet unohtumaan (K1, 15).

Minulla ei ole tarkkaa selvyyttä, mitä kukin sosiaalityöntekijä tiesi perheestä, kun asia tuli uudelleen vireille. Siksi en tässä vaiheessa vedä yhteen määritysten kognitiivisia, emotionaalisia ja moraalisia elementtejä ja niiden mahdollisia ristiriitoja. Ensimmäinen lastensuojelupäätös on tehty kolmisen kuukautta ensimmäisen lapsen syntymän jälkeen. Poliisi ottaa yhteyttä sosiaalitoimistoon. Äiti on sairaalassa, tyttö on humalaisen isän hoidossa, ja poliisi toimittaa lapsen lastenkotiin. Kun äiti palaa sairaalasta, lapsi kotiutetaan. Perhe on saanut kodinhoitoapua ja toimeentulotukea. Äiti joutuu uudelleen sairaalaan ja lapsi sijoitetaan toistamiseen lastenkotiin alle vuoden vanhana. Samana syksynä perheestä oli tehty lastensuojeluilmoitus. Näitä yksityiskohtia eivät sosiaalityöntekijät kuitenkaan tienneet, kun he aloittivat uudessa vaiheessa työskentelynsä perheen kanssa.

Kuva 8. Tapauksen uudelleen vireille tulon prosessi (T4).

⁷⁵ Minulla oli palaveriin valmistautuessani käytössä ainoastaan myöhäisimmät, ATJ:lle tallennetut sosiaalityöntekijän muistiinpanot. Lasten aikaisemmat sijoitukset lastenkotiin tulivat minulle palaverissa uutena tietona, mutta niin ne tulivat muillekin tiimin jäsenille.

(Uudelleen) vireilletulo ja (uudelleen) naksaus

On käynyt ilmi, että valittu tapaus on jo aikaisemmin ollut lastensuojelun seurantaperhe. Tällä välin on kuitenkin päävastuullinen sosiaalityöntekijä lähtenyt pois kunnasta. Yhteydenpito perheeseen on jäänyt yhä enemmän terveyskeskuksen psykologin varaan. Tulee yllättävä puhe-
linsoitto.

Äiti kuolee, apua surutaloon

Eräänä kevätpäivänä terveyskeskuksen ylilääkäri soittaa sosiaalityöntekijälle: "Nyt se Pellonpään Martta heitti veivinsä. Tää taitaa olla teidän asiakkaita." (K1, 17) Sosiaalityöntekijä (Kerttu) ei tiedä, kenestä on kyse. Mutta hän arvaa, että jollakin tavalla tämän henkilön on liityttävä sosiaalitoimistoon, kun itse ylilääkäri soittaa ja asian näin ilmaisee. Hän alkaa kysellä toimistossa, jos joku tuntisi ja olisi ollut tekemisissä perheen kanssa.

Yritän hahmottaa tilannetta, jossa puhelu tuli, ja muotoilla kysymystä siitä, miten sosiaalityöntekijä tulkitisi lääkärin soiton ja mistä hän ajatteli lääkärin olevan huolissaan.

Tarja: "Mut vielä siihen ensimmäiseen vaiheeseen, niin mä haluaisin kysyä teiltä molemmilta (--) sä olit ottamassa ilmoittajan elikkä lääkärin viestiä vastaan. Oliko sillä joku huoli? Vai ilmenikö se millään tavalla? (--) Vai olisiko se vaan niin lyhyt ja kategorinen, kun sä sanoit?"

Kerttu: Niin, hyvin kummallinenhan se oli toi puhelu. Mä tiedä sitte mitä siinä oli takana: Oliko hän tietoinen terveyskeskuspsykologin suhteesta sinne kotiin, että olisiko tietoa tullut sitä kautta? Että ilmeisesti hän niin kun tiesi, että tää on ollut lastensuojeluasiana, ettei hän muuten olis soittanutkaan. Mitä kautta hän oli sen tiedon sit saanut? Kai hänellä sit joku huoli oli, kun jotain tietoa oli taustalla, et siellä on kaks pientä lasta, ja äiti on kuollut ja näin pois päin.

Tarja: No mikä sun oma huoles siinä hetkessä on, kun sä otat ne ekat tiedot ja rupeet jäsentään tätä vanhaa työskentelyä, mihin sun huoles kohdistui siinä tilanteessa?

Kerttu: No ensimmäisenä mulla oli tietysti se, että mistä mä saan lisätietoa, että mikä tän homman nimi on. Kyllä siinä semmonen tunne tuli, et jotain varmaan siinä perheessä on sit semmosta mihin tarvii puuttua, kerran tää puhelu oli tullut. Ja sit mä rupe- sin kyseleen, et tunteeks tai tietääks kukaan mitään tästä per- heestä. Mä en todella tienny yhtään, nimi ei sanonut yhtään mitään.” (K1, 20)

Kerttu saa tietää, että Vimpa ja Sanna tuntevat perheen. Viimeksi maini- tut lähtevätkin kotikäynnille heti kuolintiedon saatuaan. Kerttu ja Marjo muistelevat tilannetta:

Marjo: “Mä muistan vielä sen kun ne lähti sinne kotikäynnille. Se oli jotenkin niin dramaattista kyllä, se kun äiti on kuollut.

Tarja: Hakiks ne teiltä tukee, kun ne lähtivät tämmöseen surun keskel- le (--) tai millä tavalla sä muistat, ett ne lähti?

Marjo: Mä muistan, ett ne lähtee(.) jotain keskustelua siinä käytiin sit- ten. Ne lähti hyvin spontaanisti sinne, kun tää tieto oli tullut. Joo, me käytiin siinä semmosta keskustelua, että miten meidän(.) tai täytyykö meidän tämmösessä tilanteessa heti mennä perhee- seen. Sitte todettiin, että kyllä se meidän tehtävä on tässä tilan- teessa, kun perheestä on äiti kuollut.

Kerttu: Ja kun tää perhe on jollain tavalla ollut meillä asiakkaana.” (K5, 8)

Vimpan ensimmäinen huoli ja kysymys on, selviääkö isä ollenkaan las- ten kanssa. Hän kertoo, että hänellä oli “sellanen olo että se ei selvi, sijoitus oli mielessä heti.” (K1, 20) Vimpalla tapaus nakshti lastensuo- jelun asiakkaaksi heti. Samoin Sannalla. Hän kertoi saaneensa tapausta koskevat tietonsa Vimpalta ja asiakaskertomuksista. Hän tiesi kotikäyn- nille lähtiessään, että Taru oli ollut sijoitettuna ja että perhettä oli ajoit- tain tuettu toimeentulotuella. Hänellä oli käsitys, että perhe on pärjännyt lähinnä äidin varassa ja hän arveli, että isä ei pärjää lasten kanssa. (San- nan kirjallinen tarkennus.)

Vaikka perhe kuuluikin uuden aluejaon mukaan toisille sosiaalityön- tekijöille, vanha sosiaalityöntekijäpari teki ensimmäisen kotikäynnin, koska he olivat jo tuttuja perheessä. (K1, 19) On siis kulunut kolme päivää äidin kuolemasta. Vimpa kirjaa asiakirjaan viiden viikon kulut- tua kotikäynnistä:

“Ovat olleet tilanteesta järkyttyneitä, Martti ei ole tainnut vielä ymmärtää, mitä on tapahtunut, tytöt itkeskelleet, ovat varmaan ihan ihmeissään, kun asiat pyöri hyvin pitkälti perheessä Martan ympärillä ja Martti kävi töissä, nyt sitten yhtäkkiä vain Martin kanssa. Puhutaan uudesta tilanteesta ja surusta; Marttia eniten nyt huolettaa käytännön asioiden hoituminen, kun ei ole huusholli-ihmisiä. Luvattiin kodinhoitoapua (--) Martti koettaa pikkuhiljaa eteenpäin menemällä, aikoo nyt pysyä tiukasti viinasta erossa, joka ajoittain on ollut ongelmana (--) Pidetään jatkossa yhteyttä, ja siihen Martti myös halukas.” (ATJ, 1)

Vaikka ensimmäinen ajatus kotikäynnille lähtiessä molemmilla sosiaalityöntekijöillä olikin isän selviytymisen epäily ja lasten sijoituksen ennakointi, käynti paikan päällä nostaa esiin toisenlaisia ajatuksia. Vimpa muistelee, miten he menivät ihan surun keskelle, akuuttiin tilanteeseen (K1, 17). Sanna kuvaa: “Tuli sellainen tunne, että isä haluaa yrittää hoitaa lapsia tosissaan. Järjestellyt käytännön asioita.” (Sannan kirjallinen tarkennus.)

Käytännön asiat hoituvat. Isä saa kodinhoitoapua. Lapsille järjestyy hoitopaikat: Sadulle tutun tädin luota ja Tarun, koululaisen, iltapäivähoito järjestyy muualla. Kodinhoitaja käy säännöllisesti auttamassa, tekemässä ruokaa, pyykkäämässä ja siivoamassa.

Selviytykö isä?

Kuukauden päästä Vimpa soittaa kotipalveluun kysyäkseen, miten perheessä pärjällään. Hän kirjaa muistiinpanoihin seuraavaa:

“Isä tuntuisi pärjällevän, viikko sitten oli ollut aamu, että isä oli ryypännyt ja kodinhoitaja ei päässyt heti sisälle. Mutta tämä oli ollut ainoa kerta, että siihen nähden Martti selvinnyt hyvin tilanteesta.” (ATJ, 1)

Isä aktivoituu asioimaan. Hän ottaa yhteyttä Vimpaan ja kyselee tytöille lomatukea. Se järjestyy, ja samalla he sopivat seuraavasta kotikäynnistä. Sanna oli jäänyt äitiyslomalle, ja Marjo lähtee Vimpan kanssa. Kyselein Marjoltakin, minkä tiedon varassa hän lähti tälle kotikäynnille.

Marjo: "Vimpa mulle ihan suusanallisesti kertoi tän perheen tilanteista ja näistä taustoista, ennen kun me lähdettiin yhdessä siellä käymään." (K5, 8)

"Tää jotenkin tuli niin voimakkaana ja yhtäkkiä, tää tilanne meille, että kun tää äiti kuoli. Se oli niin uus tilanne. En mä ees muista, että mä oisin mitään vanhoja papereita siinä vaiheessa tutkinut. Ikäänkuin sitä lähti tavallaan puhtain paperein sitte liikkeelle. Mut ett noi vanhat paperithan sit jossain vaiheessa tuli kaivettua esiin. Sieltä luettiin taustaa vähän." (K5, 5)

Vimpa kertoo Marjolle perustiedot tapauksesta ja antaa tilannekatsauksen. Mitä työpari mahtoi ajatella kotikäynnillä ja sen jälkeen? Kotikäyntikertomusta ei löydy asiakirjoista, joten otan sen puheeksi, ja kotikäyntiä muistellaan palaverissa. Aluksi Vimpa epäilee, voiko muistaa vuoden takaisia asioita, mutta sitten ilme kirkastuen kertoo:

Vimpa: "Ei, nyt mä muistan! Mehän mentiin kun Martti oli ruokatunnilla. Ja silloin meille tuli semmonen olo, että kyllä se isä ehkä selviää. Et se alkuvaihe oli jotenkin, tai mä jäin miettimään sitä, kun se ei ollut sitä surua vielä kohdannut, et mitkä on sen reaktiot, kun se suru iskee päälle.

Marjo: Ja sillonhan se tilanne oli jotenkin, se näytti aika hyvältä.

Vimpa: Se tuntu meille tuli, että kyllä isä saattas pärjätä näiden lasten kanssa.

Marjo: Isä oli selvin päin ja kävi töissä, ja se suruhan siinä oli kyllä vielä päällä, mutta isästä itsestäkin tuntu, että hän selviytyy tästä.

Vimpa: Ja toi esille, että hän haluaa selviytyä.

Marjo: Ja anto ymmärtää, ettei tässä oo mitään muita vaihtoehtoja, että tottakai hän pitää huolta tytöistä.

Vimpa: Niin, hänhän on lasten isä ja huolenpitäjä.

Marjo: Ja se otti sen vastuun, ainakin siinä meidän läsnäollessa." (K1, 17)

Vimpa ja Marjo auttoivat jännittävällä tavalla toisiaan muistelemaan ja muistamaan, mitä kotikäynnillä oli tapahtunut. Tapahtuma konkretisoi sitä, mistä Miettinen (1993, 47) puhuu kollektiivisena muisteluna, jossa osalliset stimuloivat ryhmässä toisiaan.

Vimpa oli jäänyt miettimään ensimmäisen kotikäynnin jälkeen, millaiset surureaktiot vielä ovat tulossa. Toisella kotikäynnillä hän helpotuneena tulkitsi, että isä on ollut kohtalaisen raittiina ja että hän saattaisi

pärjätä lasten kanssa, mutta että tilannetta on edelleen seurattava ja jatkettava kotiavun antamista. Marjo tulee kotikäynnille "puhtain papeerein" (siis lukematta asiakirjoja), mutta Vimpa on kuitenkin kertonut hänelle tapauksesta; Marjo tekee havaintojaan ja luo vaikutelmaansa siihen perustuvilla tiedoilla ja tunnelmilla — siis ei kuitenkaan tabula rasana.

Alkuvaiheessa tulkitsen aineistoa seuraavasti. Sosiaalityöntekijöiden tunnelmia näyttäisi värittävän kaksi äidin kuolemaan liittyvää asiaa: perheen surun kunnioittaminen ja ehkä myös halu olla lisäämättä lasten menetyksiä. Samanaikaisesti kuitenkin sosiaalityöntekijät ovat huolissaan siitä, miten lapsille järjestyy mahdollisuus surra, miten isä pystyy käsittelemään asiaa tyttöjen kanssa ja näkemään asian lasten silmin sekä huomioimaan lasten tarpeet erillään omista tarpeistaan.

Sosiaalityöntekijät ovat olleet epäileväisiä sen suhteen, miten isä kykenee tavoittamaan lasten kokemusmaailman ja arkiset tarpeet. Nyt he kiinnostavat huomiota siihen, mitä isä tästä puhuu ja miten hän esiintyy. Sosiaalityöntekijät viittaavat isän omaan motivaatioon ja vastuunottoon: "isästä itsestäkin tuntuu että hän selviytyy tästä", "hän haluaa selviytyä", "antoi ymmärtää, että tottakai hän pitää huolta tytöistä", "otti vastuun." Isä ilmoittaa ottavansa vastaan tukea ja tulevaisuutta toimeen sen turvin. Lisäksi sosiaalityöntekijät hakevat tulkinnalleen tukea, ikään kuin varmuutta taikka lisävakuutusta: "hänhän on lasten isä ja huolenpitäjä". Isälle tarjotaan tehtävää, joka hänen itse asiassa onkin.

Ehdollisuus ja epäily toistuu: "kyllä se isä ehkä selviää", "näytti aika hyvältä", "saattais pärjätä". Sosiaalityöntekijät eivät ihan usko, mutta kuitenkin haluavat luottaa isään. Näyttää siltä, että aikaisempien tietojen pohjalta sosiaalityöntekijät eivät kotikäynnille lähtiessään oikein luota siihen, että isä selviytyisi lasten kanssa, mutta *kontaktissa, kasvokkain, ilmenee kuitenkin jotain sellaista, joka lisää luottamusta.* Minua kiinnosti erityisesti, mistä kumpuaa tällainen luottamus, joka vaikuttaa määritykseen, tuottaa Wahlströmin (1994) tarkoittaman kontekstuaalisen tulkinnallisen kehyyksen tai voiman.

Yksi toistuva kuvio näyttääkin olevan yhtäältä tiedot isän juomisesta ja toisaalta usko ja toivo isän raitistumiseen. Kaikki asiaa tuntevat näyttävät olevan huolissaan isän juomisesta ja kytkevän lasten kanssa selviytymisen juomattomuusehtoon. Työnantaja on sitä mieltä, että isä pärjää selvin päin. Sadun naapurissa asuva hoitotäti arvioi samoin: isä pärjää, jos ei ryyppää. (Kertun yhteenveto.)

Edellä erityisesti Sinikan ja Matildan tapauksissa kävi jo ilmeiseksi, miten ohjaavaa asiakkuusmääritykselle on *käsitys asiakkaiden voimavaroista*. Se kytkeytyy *luottamukseen*. Kun sosiaalityöntekijät kertovat ensimmäisten kotikäyntien luomasta uskosta, toivosta tai luottamuksesta isän selviytymisen suhteen, halusin kysyä asiasta tarkemmin (kun olin jo lukenut koko kuvauksen). Halusin lisää ymmärrystä siihen, mistä kaikesta nousee luottamus isän voimavaroihin — miten arvio tuotettiin. Kysyessäni tätä minulla on mahdollisuus olla jälkiviisas — sosiaalityöntekijöillä siinä tilanteessa, kun olivat kotikäynnillä, ei ollut tietoa monista tulevista juomapatkista.

Tarja: “Toi on hirveen mielenkiintoinen, että mistä syntyy se käsitys, että kyllä se isä selviää, kun se sen sanoo. Et mä ihan kysyn sitä, kun musta tuntuu, että kun mä luin noita papereita, että siellä oli vähän väliä “kyllä tää tästä”, sitten oli juominen, sitten oli “kyllä tää tästä”, sitten oli taas juominen.

Vimpa: Me kysyttiin syksyllä Kertulta ja Marjolta, että miten kauan te odotatte.” (K1, 18)

Vimpa ei heti tartu siihen, mistä luottamus kumpuaa, vaan esittämäni kuvioon. Hän oli vielä muutama kuukausi sitten huolestunut lasten tilanteesta, mutta kuitenkin luottavainen isän kykyihin. Kun hän nyt syksyllä kuuntelee lähityöntekijöiden pohdintoja ja hämmennystä tapauksen määrittämisen suhteen, hän lisää painetta rankempien interventioiden suuntaan. Kannan ottaminen saattaa myös nyt olla helpompaa, kun Vimpan ei enää itse tarvitse vastata asiasta loppuun asti. Mutta ehkä hän ei myöskään tällaista ehdottelisi, jollei suunta sopisi riittävän hyvin hänen aikaisempiin henkilökohtaisiin pohdintoihinsa ja tunnelmiinsa. Hän voi aikaisempaa huojentuneemmin arvoida tilannetta. Edellinen keskustelu jatkuu, kun palaan uudelleen kysymykseen siitä, mihin perustuu luottamus isän puheeseen:

Tarja: “Mut sen täytyy olla jostain hyvin vahvasti tuleva tunne. Mistä tulee se tunne, ett ajattelee, ett mitkä vahvat puolet siitä selvästi nousee?

Vimpa: Niin tota tilannetta jos mä ajattelen, niin siinä tilanteessa tuntu, kun isä oli selviytynyt jo jonkun viikon, taikka toista kuukautta, kun tää Martta oli kuollut, ett kai se tästä nyt sit selviääkin, kun se on ollut juomatta jo toista kuukautta, niin nythän se näyttää pärjäävän. Mut sit toisaalta, mitä tapahtuu sit aivoissa, ett ei

kuitenkaan miettiny, mitä ne tukiverkot on itseasiassa, et minkä varassa se isän selviytyminen on? Mut se tuntu siitä tuli, päällimmäiseksi.

Tarja: Siinä on varmaan ollut ajatus siitä tukiverkostakin, vaikkei sitä pannu ulos?

Vimpa: No hänhän asu työnantajan talossa, joka oli hyvin aktiivinen päivittäin. Siinä oli myös tällänen kontrolli. Ja me ajateltiin, että jos jotain rupee tapahtumaan, niin me saadaan sitten sen työnantajan kautta tietoja. Ja mehän tarjottiin tätä kotipalvelun mahdollisuutta jo silloin.

Marjo: Ja siellä kotipalvelu olikin jonkin aikaa.

Vimpa: Ne oli sitte lähinnä ne konkreettiset tukitoimet.

Marjo: Sit tässä on ollut tän nuorimman tytön hoitotäti, joka myös on ollut tiiviisti tän perheen tukena. Sit niin kun Vimpa sano, tää on pieni kylä, jossa ihmiset asuu lähellä, ja siinä on ollu semmosta sosiaalista verkostoa jonkin verran.

Vimpa: Jotenkin mä ajattelin, et nythän tää isä voi lopettaa sen juomisen. Nyt sillä on semmonen kunnan syy olla juomatta. Ja perheen isänä, uus tilanne, jota se ei ollut koskaan tehnyt.

Tarja: Niin teille tuli semmonen käsitys siitä jaksamisesta, että se uus tilanne tuottaa sen voimavaran?

Marjo: Joo. Et hän ottas sen vastuun siinä tilanteessa, kun äiti on kuollut.” (K1, 18—19)

Vieläkään en saa vastausta peruskysymykseeni, mutta saan paljon uutta ajateltavaa. Sosiaalityöntekijän tulkinta isän selviytymisestä näyttäisi perustuvan yhtäältä kolmeen asiaan: toiveeseen isän halusta raitistua, olemassa olevien tukiverkkojen toimintaan ja annettun avun riittävyteen. Toisaalta minusta näyttää siltä, että sosiaalityöntekijät tulkitsevat kriisin kaksinaisesti: se sisältää ristiriidan lisäksi uuden mahdollisuuden. Työntekijät haluavat tarjota isälle mahdollisuuden tarttua tähän tilaisuuteen. Kokosin palaverissa tapauksen tulkintaa ohjaavat teemat, ja sosiaalityöntekijä syvensi kuvion taustaa.

Marjo: “Niin kun sä just sanoit, että tässä on tämmöstä että juo ja taas ei juo ja annetaan aikaa, niin jotenkin semmonen olo, että isä on herättänyt semmosta luottamusta, ja me ollaan se huomattu. Ja me ollaan niin kun annettu tälle isälle tavallaan aikaa ja mahdollisuuksia, on yritetty tukea häntä.” (K1, 24)

Kysymys näyttäisi olevan *luottamuksesta* (sosiaalityön keskeisiä periaatteita) ja sen osoittamisesta asiakkaalle. Mutta mihin se tässä nimenomaisessa tapauksessa perustuu? Olin jäänyt miettimään isän olemusta, koska jälkikäteen luettuna asiakirjatiedot antavat melko synkän kuvan perheen tilanteesta. *Mietin, että jotain isässä pitää olla sellaista, joka herättää sosiaalityöntekijöissä sellaisia tunteita ja luottamusta, jota ei ole sanottu ääneen. Mutta mitä?* Kysymykseen palataan vielä toisen palaverin lopussa. Nostin karisman käsitteen ehdolle saadakseni esiin sosiaalityöntekijöiden tulkinnan.

Tarja: “Siitä kyllä huokuu ehkä semmosta karismaa, että se saa työntekijät hyvin helposti uskomaan, että hän kyllä yrittää ja hän haluaa ja hän pärjää(.) Onks se niin?”

Moni: On se, kyllä(.)

Marjo: Ja kun työnantajakin niin pitkään, että mä ihmettelin(.)

Vimpa: Onkse niin, kun se on tällanen kiltti ja mukava, niin se hämää jollain lailla? Se vetää niinku pointsit himaan. Mutta että mitkä sen kyvyt vanhempana kuitenkin on?” (K2, 26)

Vimpa miettii psykososiaalisen työn haastetta omalla kohdallaan jälkikäteen: mitä hän ammattilaisena oikein mielti, kun uskoi kiltin oloisen ja mukavasti käyttäytyvän miehen nöyrään vakuutteluun selviytymisensä ja ryypäämisen lopettamisen suhteen — ja mitätoi niitä tietoja, jotka kuitenkin kertoivat tilanteesta toisin, epäsuoraan. Kysymys jäi ilmaan.

Toisen kotikäynnin jälkeen aluejakojen muutos tuo Marjon pariaksi Kertun, ja Vimpa jää taustalle. Kysyn Kertulta hänen alkutietojaan. Hän kertoo saaneensa sen hetkiset tiedot Marjolta ja Vimpalta ja muisteli lukeneensa vain alkuvuoden tekstit koneelta. Hän ei käynyt läpi vanhoja paperiakteja. Vasta kun tapaustutkimus (vuoden päästä) innosti tutustumaan vanhoihin akteihin, hän selaili niitä.

Kerttu: “Olikohan se tilanne tossa sellanen, että tästä perheestä olis ollut kaks aktia. Ja kun vanhemmat vielä niinku tuli eri aktissa, ja sit jossain vaiheessa kun tätä tutkimusta varten rupesin selvittämään, niin mä löysin niitä vanhoja tietoja täältä. Että jotain sellaistaikin mutt (.) emmä muista, että oltasko me niin hirveesti paneuduttu niihin kovin kaukasiin tapahtumiin, että mitä nyt jotain sitten tiesi entuudestaan, kun oli Vimpan kans jutellu. Sanna tais olla silloin pois.” (K5, 5)

Kullakin mukana olleella työntekijällä varhaisempia vaiheita koskevat tietolähteet vaihtelivat. Vimpa toimi pääasiassa muistikuvansa varassa (“sellainen ajoittainen yhteydenpitäjä perheeseen”). Sanna luki asiakirjoja ennen ensimmäiselle kotikäynnille lähtemistä, mutta hän jäi pian sen jälkeen pois työstä — eli hän vei asiakirjatietonsa mukanaan. Marjo tuli Vimpan pariaksi, ja hänen tietonsa perustuivat Vimpan kertomaan. Samoin Kertun alkutiedot perustuivat Vimpalta ja Marjolta kuultuun. He kuulivat toisiltaan eri vaiheissa erilaisia asioita. He perehtyivät eri vaiheissa ja eri tavalla asiakirjoihin, toiset kursorisemmin, toiset tarkemmin. Kerttu kaivoi vanhat manuaaliset asiakirjat arkiston kätköistä luettavakseen vasta kun tämä tutkimus käynnistyi.

“Palaveri”

Tutkimuskeskusteluissa viitataan ajoittain palaveriin, joka oli pidetty viranomaisten välillä äidin kuoleman jälkeen. Tästä ei ole mitään merkintöjä asiakirjoissa: ei toteamusta sellaisen järjestämisestä, ei mitään käsitellyistä asioista taikka saaduista ja vaihdetuista tiedoista. Kuitenkin palaverista on seurannut erinäisiä asioita.

Kysyn tästä palaverista ja sen tarkoituksesta. Sosiaalityöntekijät joutuvat muistelemaan pitkään prosessin eri vaiheita, mutta lopulta kuvitellen saavani selville tapahtumain kulun. Äidin kuoleman jälkeen nuoremman tytön, Sadun, hoitotäti huolestui lapsen oireilun takia ja käyttäessään tyttöä neuvolassa määrävuositarkastuksessa otti huolensa siellä esille. Tyttö oli hänen mielestään taantunut, nuoleskeli itseänsä ja kaikkea esineistöä. Neuvolasta oltiin yhteydessä terveyskeskuspsykologiin, joka sitten kutsui koolle viranomaisten välisen palaverin.

Palaverissa oli läsnä terveyskeskuspsykologin lisäksi kasvatustieteiden neuvolan sosiaalityöntekijä ja psykologi sekä sosiaalitoimistosta Marjo ja Kerttu. Palaverissa terveyskeskuspsykologi kertoi ajatuksista, joita oli kuullut äidiltä niiden vuosien aikana, jotka hän oli yhteydessä äitiin. Hän esitti arvioitaan perhetilanteesta ja lapsista. Hänen käsityksensä oli selkeä: isä ei pärjää lasten kanssa.

Kasvatustieteiden neuvolan työntekijöille oli muodostunut samanlainen käsitys. Palaverissa ilmenee, että äiti oli käynyt myös kasvatustieteiden neuvolan sosiaalityöntekijän luona puhumassa parisuhteen vaikeuksista. Palaverissa nämä työntekijät muistelevatkin äidin ulkonaista olemusta. Jokainen kykeni palauttamaan siitä monia yksityiskohtia mieleensä.

Palaverissa terveyskeskuspsykologi korostaa, että äiti oli hänelle esittänyt toivomuksen, että jos hänelle joskus käy jotenkin huonosti, niin hän toivoo, että lapset eivät missään tapauksessa joutuisi naapurin hoitotädin huolehdittavaksi. Äiti on epäillyt myös isän kykyjä selviytyä lasten kanssa. Keskusteluissaan äidin kanssa kumpikin psykologi oli saanut sellaisen käsityksen tilanteesta, että he ehdottivat välittömästi lasten huostaanottoa.

Marjo: "Heillähän oli niin selvä näkemys, että heti olis pitänyt ottaa huostaan. Heti äidin kuoleman jälkeen olis lapset pitänyt ottaa huostaan.

Tarja: Oliko se kaikkien näitten kolmen yhteinen käsitys?

Marjo: Oli oli. Ett meitähän aikalailla siinä syyteltiin siitä, että miks noin lapset on saanu jäädä isän kanssa. Kyllä se fiilis semmoinen syyttävä oli.

Kerttu: Oli. Vaikka se ei kohdistunut meihin vaan(.)

Marjo: Ei suoranaisesti. Sannaan ja Vimpaan, että miten he on voinu ajatella näin.

Tarja: Onks tästä palaverista muistiinpanoja?

Kerttu: Ei varmaan mitään virallista.

Tarja: Mikä on epävirallinen muistiinpano?

Kerttu: Mitä jokainen on itekseen." (K5, 9)

Palaverissa muut asiantuntijat olivat vahvasti sitä mieltä, että sosiaali-toimiston on huostaanotettava lapset. He määrittivät perheen lastensuojelun asiakkaiksi. Kun he saivat tietää, että lapsia ei heti huostaanotettu, ja kun nuoremman tytön neuvolatarkastus lisäsi heidän huoltaan, yhteistyökumppanit arvostelivat Sannan ja Vimpan työtä Marjolle ja Kertulle. Yhteistyökumppanien käsitys perustui tapaamisiin äidin kanssa ja äidiltä (sekä hoitotädiltä) saatuihin tietoihin.

Sosiaalityöntekijät olivat ainoita, jotka olivat tavanneet isän. Sosiaalityöntekijät saivat uutta tietoa ja arviointia omaa työtään varten, mutta nämä tiedot eivät kuitenkaan kiihdyttäneet toimintaa huostaanoton suuntaan. Saamastaan arvostelusta huolimatta sosiaalityöntekijät jatkoivat kollegoidensa aloittamassa suunnassa, tukivat isää selviytymään sekä seurasivat tilannetta — ehkä kuitenkin jonkin verran ristiriitaisissa tunnelmissa. Minua kiinnosti havainto, että sosiaalityöntekijät eivät ryhtyneet yhteistyökumppanien vaatimiin toimiin. Heille eivät riittäneet asiantuntijoiden lausunnot, ulkopuolinen paine eikä moraalinen toimintavelvoite. Yritin vielä selvittää, jäikö tästä palaverista jokin asia taikka käsitys elämään sosiaalityöntekijöiden mielissä.

Tarja: “Tuliks sieltä ekasta palaverista mitään muuta uutta tietoa teille, mitä oli nyt jäänyt elämään tai ollut teillä mielessä, kun te ootte siellä käynyt ((kotikäynnillä)). Muuta kuin tää äidin toivomus, käsitys, että isä ei selviä lasten kanssa?”

Marjo: No, se jotenkin, että eihän se äitikään kauheen vahvoilla ollut itsensä kanssa ja suhteessa tähän perheeseen ja lapsiin. Että miten löyhä tää perhe on kaiken kaikkiaan ollu jo ihan siitä lähtien, kun lapset on syntyneet.” (K5, 11—12)

Ilmenee, että Marjo ja Kerttu kuulivat Vimpalta saadun tiedon lisäksi uutta tietoa terveyskeskuspsykologilta ja kasvatusneuvolasta loppukesällä pidetyssä palaverissa. Tuolloin Kerttu ei vielä ollut tavannut tyttöjä eikä isää.

Väliyhteenvedo; naksaus

Tulkitsen uudelleen virinnee tapauksen kognitiivista hahmotusta seuraavasti. Seurannassa olleen “löyhän” perheen tukipilari, äiti kuolee. Läheisen kuolema on aina iso asia, joten perhe tarvitsee tukea. Tässä tapauksessa lasten huolenpito on ollut uhattuna jo äidin eläessä ja perhe on ollut “seurannassa”, joten sosiaalityöntekijöiden on mentävä heti kotikäynnille tarkistamaan lasten tilanne. Tyttöjen sijoitusajatus ei tunnu hyvältä; on väärin rikkoa hahmottumassa olevaa selviytymiskuviota. Palvelujen järjestämisellä pyritään siihen, että tytöt voivat käsitellä suruaan eikä heitä eroteta isästä. On väärin tehdä radikaaleja interventioita surun keskelle. Isä ja lapset tarvitsevat tukea, ja sitä on nyt järjestettävä. Sosiaalityöntekijät tulkitsevat, että kriisi sisältää uuden mahdollisuuden — ja he haluavat antaa isälle uuden tilaisuuden.

Isä vakuttaa selviävänsä tyttöjen kanssa, kunhan saa käytännön apua. Yhtäältä tähän luotetaan, vaikka samalla isän selviytymistä epäillään. Sosiaalityöntekijät varmistavat, että he saavat ainakin kotipalvelun kautta tietoa, miten kotona alkaa sujua. Jos asiat menevät kovin huonosti, he saavat siitä nopeasti tiedon ja voivat ryhtyä tarpeellisiin jatkotoimiin. Näin he ovat varmistaneet “pahemman varalle” -vaihtoehdon. Jos taas menee hyvin, he voivat seurailta tilannetta ja todeta tehneensä voitavansa tämän äkillisen tilanteen selvittämiseksi ja tuen järjestämiseksi. Ambivalenssi tuottaa ratkaisun, joka varmistaa sekä sosiaalityöntekijän selustan että tulevaisuuden — kävi hyvin tai huonosti. Kontrollielementit toteuttavat varmistusstrategiaa. Sosiaalityöntekijät olivat tuottaneet las-

tensuojelun asiakkuuden ja samalla suuntautuneet ennakoiden asiakkuuden sisältöön tulevaisuudessa.

Tutkinkin seuraavaksi sitä, miten työn suunta tuotetaan. Lastensuojelun asiakkuuden määrittämiseen näytti tässä tapauksessa riittävän viesti äidin kuolemasta ja käsitys aikaisemman asiakkuuden sisällöstä. Päätäkseni tarkemmin tutkimaan piiloisia, muun muassa henkilön olemukseen ja sen tulkintaan liittyviä tekijöitä, käsittelen vielä asiakkuuden aikaisia määrittelyjä.

Asiakkuus

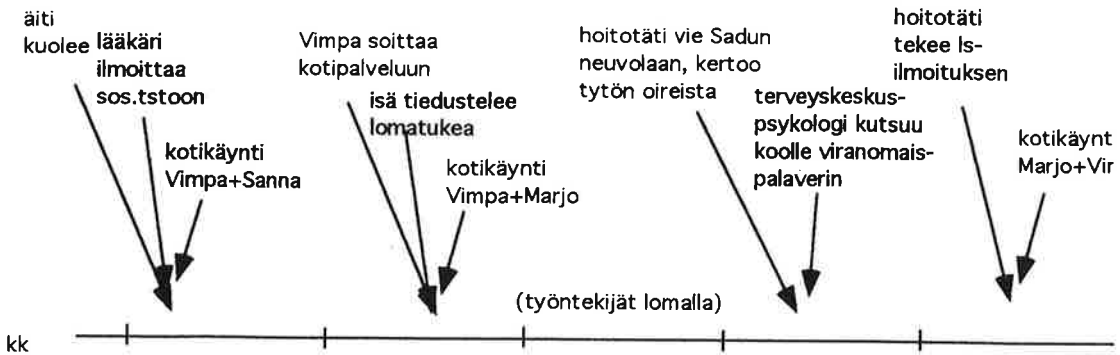
Aloitan kuvauksen esittelemällä lyhyesti asiakkuuden sisällön määrittämistä välittömästi naksauksen jälkeen. Olen laatinut seuraavan tapahtumajanan jälkikäteen yhteenvedoksi. Tätä nimenomaista janaa ei ole käsitelty tutkimuspalaverissa yhteisesti. Siellä oli esillä aiemmin esitelty pidempi aikajana. Kuvan voi tiivistää seuraavasti: Pääsääntöisesti kaikki, mitä sosiaalityöntekijät tietävät tapauksesta, huolestuttaa heitä. Asiat, joihin he kiinnittävät toivonsa, liittyvät työnantajan ja hoitotäidin tukeen (ja kontrolliin), auttamishaluun ja jaksamiseen sekä isän haluun raitistua. He ovat vakuuttuneita lastensuojelullisen tuen tarpeesta, ja myös ulkopuolelta tulee paineita toimenpiteisiin. Isälle on ehdotettu nuoremman tyttären toimittamista kasvatusneuvolan tutkimuksiin.

Sosiaalityöntekijät joutuvat uuden tilanteen eteen, kun lasten hoitotäti soittaa ja tekee lastensuojeluilmoituksen: isän luokse on muuttanut nainen, aikuiset ryypäävät, koti on sekaisin ja lapset hoidotta. Sosiaalityöntekijät lähtevät välittömästi kotikäynnille.

Asiakkuudelle on edelleen tyypillistä paitsi perheen tukeminen myös sen arvioiminen, riittääkö tuki lapsille. Puolen vuoden aktiivisen työskentelyn jälkeen sosiaalityöntekijä miettii työn suunnan muutosta. *Arvioinnin pääasiallinen kohde vaihtuu isän selviytymisestä tyttöjen edun mukaisen ratkaisun arviointiin.* Lapset ovat nyt tulossa pääasiakkaiksi. Prosessissa on jotain samaa kuin Matildan tapauksessa, jossa siinäkin pienet lapset olivat asiakkuudessa pitkään "sivuosassa".

Marjo: "(.)isä on herättänyt semmosta luottamusta, ja me ollaan se huomattu ja me ollaan niin kun annettu tälle isälle tavallaan aikaa ja mahdollisuuksia, on yritetty tukea häntä. Mutta nyt se on kai se hetki, että pitää ajatella mikä on tyttöjen etu ja paras, jos ei tää isä pärjää niin ei pärjää sitten. Täytyy miettii jotain muuta." (K1, 24)

Kuva 9. Asiakkuusprosessi (T4).

KOGNITIIVINEN

Isä jäänyt yksin tyttöjen kanssa. Ei ole aikaisemmin osallistunut kodin eikä lasten hoitoon. Ollut juomaputkia. Vakuuttaa kuitenkin pärjäävänsä, jos saa huusholliapua. Isä tekee töitä.

Isä ollut juomatta; vain kerran kodinhoitaja tapasi aamulla isän humalassa. On selviytynyt mielestään hyvin saamansa avun turvin.

Hoitotäti kiinnittänyt huomiota Sadun käyttäytymiseen, neuvolassa huolestutaan ja informoidaan terveyskeskuspsykologia, joka tuntenut äidin. Hän huolestuu, kutsuu viranomaiset palaveriin ja vaatii lasten huostaanottoa. Kasvatusneuvolan työntekijät yhtyvät vaatimuksiin.

Hoitotäti kertoo: isän luokse on muu nainen, kodissa ryy lapset hoitamattor koti sekaisin.

EMOTIONAALINEN

Huoli, ettei isä selviä eikä pysty olemaan juomatta. Epäilyttää, miten isä kykenee huomioimaan lasten surun ja auttamaan tyttöjä.

Epäilyttää vieläkin, mutta isä näyttää kuitenkin selvinneen ja vakuuttaa haluavansa pitää huolta tytöistä.

Tuntuu ikävältä saada syyttöksiä siitä, ettei tyttöjä ole huostaanotettu, mutta pitäisi ensin tutkia Sadun oireet.

Isän selviäminen ep ja huoli tytöistä kas Mutta jospa naisest kuitenkin olisi huolemaan kodista, tyttö perushoidosta ja vi kontrolloimaan isän juomistakin.

MORAALINEN

On väärin huostaanottaa surun keskeltä.

Pitää osoittaa isälle luottamusta.

Pitää varmistaa Sadun tutkimukset; ei pidä hätköidä.

Ei vieläkään voi ryht huostaanottoon, var selvitetävä uuden a hahmon resurssit.

JOHTOPÄÄTÖS

Järjestettävä kotiapua ja tytöille päivähoito ja seurailtava, miten alkavat sopeutua uuteen tilanteeseen.

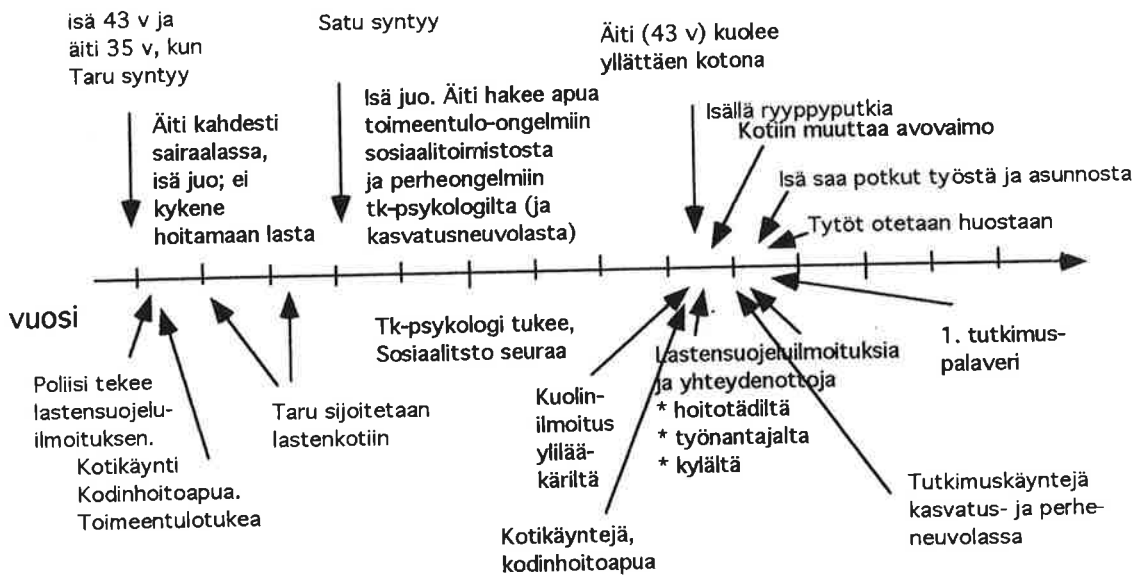
Jatkettava tukea ja seuranta.

Ei ole aihetta huostaanottoon, uskottava isän yrityksiin ja katsottava ensin, mitä niistä tulee.

Nyt otettava tiukemp seurantaote ja luotav suhde uuteen äitihahmoon, jotta voi arviotilannetta. Muistutett että hoitavat Sadun tutkimukset kasvatusneuvolassa.

Lastensuojelun asiakkuus johtaa vuoden sisällä huostaanottoon. Isä ei hallitse juomistaan, uudesta avopuolisosta ei ole tukijaksi, kyläläisetkin ottavat jo yhteyksiä sosiaalitoimistoon, ja lopulta isä menettää sekä työpaikan että asunnon. Tukirakennelmat pettävät, ja sosiaalityöntekijöiden tulkintakehys muuttuu. Sosiaalityöntekijät eivät enää usko isän vakuutteluun, että hän selviää. Myös toivo siihen, että isän uudesta puolisosta olisi tueksi lapsille, menee kiinnostavalla tavalla. Käsittelen seuraavaksi näiden tulkintakehysten muuttumista. Tapahtumain tiivistymä on esitetty seuraavassa kuvassa lasten elämän mittaisella janalla.

Kuva 10. Asiakkuusprosessi (T4).

Tarkastelen tulkintakehysten muuttumista kahden asian suhteen. Nämä asiat olivat tulkintani mukaan sosiaalityöntekijöiden kiinnostuksen kohteena, kun he tutkivat huostaanoton perusteita. He arvioivat yhtäältä isän ja toisaalta uuden äitihahmon voimavaroja ja niiden riittävyyttä. Sosiaalityöntekijöiden asiakkuusmäärittämisessä muuttuvat sekä isästä että äitihahmosta muotoutuneet tulkintakehyskset.

Äitihahmoon liitettyjen toiveiden ja käsitysten muutokset

Kaikki tutkimustapauksen tunteneet tahot ovat luonnehtineet, että perhe toimi äidin elässä tämän varassa. Otan tämän esille siksi, että naksauksen keskeinen kognitiivinen elementti on, että äiti kuoli. Tähän liittyy käsitys siitä, mitä kaikkea lapsilta puuttuu, kun äiti ei enää ole kotona. Osittain tämä tulee esiin siinä, kun perheeseen muuttaa isän naisystävä uudeksi äitihahmoksi. Määritysten muotoutumista ja niiden muuttumisista voi seurata asiakirjaan kirjattujen ilmaisujen ja käytettyjen käsitteiden kautta. Pösön (1988) mukaan nainen asiakkaistuu sosiaalityöhön, kun hän kantaa vastuuta itsensä ohella perheestään. Tähän vastuuseen vetoamalla sosiaalityöntekijät asiakkaistavat naisen hoitamaan ja ryhdyttämään perheen asioita (emt., 27).

Ensimmäinen merkintä asiakirjoissa (ATJ/kursivoinnit TH) on ilmoittajan suusta: "isä on viikonloppuna ryyppäillyt *naikkosensa* kanssa." Seuraava merkintä on sosiaalityöntekijän ilmaus kotikäynnin jälkeen: "Martti kotona *naisen* kanssa". Sama kotikäyntikertomus sisältää kuvauksen siitä, miten isä haluaa esitellä uutta tilannetta. "Hänen mielestä tytöt sopeutuneet hyvin uuteen *naisystävään* ja tytöt puhuttelevat häntä *äidiksi*." Tämän jälkeen uudesta perheenjäsenestä käytetään asiakirjoissa aina *etunimeä*: Marja. Tutkimuskeskusteluissa työntekijät puhuvat pääasiassa etunimellä, mutta puheessa vilahtavat myös muut variaatiot: "uusi naisystävä", "uusi äiti", "tämä äiti".

Koska perheen selviytyminen on aikaisemmin ollut äidin varassa ja nyt ilmestyi uusi nainen ja "äiti", on ilmeistä, että monet odottavat hänen ottavan useissa asioissa "äidin paikan". Siitä millaiset kunkin todelliset odotukset olivat, aineisto ei anna tietoa. Tässä kuvaan sosiaalityöntekijöiden käsityksiä kunkin odotuksista. Heidän mielestään isä näyttää varanneen Marjalle ensisijaisesti puolison roolin, mutta tämän lisäksi myös lastenhoitotehtäviä silloin, kun hän itse on töissä. Sosiaalityöntekijät paikansivat minun tulkintani mukaan omissa toiveissaan Marjan kolmenlaisiin huolenpitotehtäviin: 1) ottamaan vastuuta lasten perushoidosta ja tukemaan isää lasten kasvatuksessa, 2) huolehtimaan kotitöistä ja 3) kontrolloimaan isän juomista. *Sosiaalityöntekijöiden mielikuvissa lasten äiti oli huolehtinut näistä samoista tehtävistä elässään, ja siten nämä elementit olivat implisiittisesti mukana jo välittömässä naksauksessa huolena siitä, että kukaan ei enää ollut huolehtimassa näistä asioista.* Nämä teemat tulivat uudella tavalla näkyviin, kun isän

naisystävä muutti lasten kotiin. Aikaisemmin tehtävistä huolehtivat sosiaalinen verkosto ja kunnalliset palvelut, mutta ne siirtyivät nyt Marjalle.

Kerttu: “(--)) Mekin odotettiin siltä uudelta naisystävältä siinä alkuvaiheessa, että jos se tois siihen perheeseen sitä tukea ja äidin paikkaa hän jotenkin täyttäs (-)” (K1, 24)

Kerttu: “Kyllä me sen uuden äidin varaan laskettiin. Musta ainakin tuntu, mun omat ajatukset ainakin oli sellaset, että jos siitä tosiaan löytyis muutosta siihen perhetilanteeseen. Ihan sen isänkin kuvioihin. Ehkäis sitä juopottelua ja niin edelleen, mutta (--))” (K2, 30)

Marjo: “Toisaalta siihen, että silloin, kun siellä on nainen, niin ehkä ajatellaan, että tää perheenä selviytyy.” (K2, 31 - 32)

Lastensuojelun asiakkuuden sisällön muotoutuminen on tässä tapauksessa paljolti sen selvittämistä, olisiko Marjasta tueksi. Käsittelen seuraavaksi tämän tulkinnan määrittymistä Marjalle varattujen kolmen tehtävän suhteen.

Aluksi sosiaalityöntekijät “laskivat uuden äidin varaan”, toivoivat, että hän toisi selviytymisen tukea perheeseen. Sosiaalityöntekijät (Marjo ja Vimpa⁷⁶) tapasivat ensimmäisen kerran uuden naisystävän kotikäynnillä. Isä kertoo hyvin myönteisesti uudesta tilanteesta ja arvioi, että työtökkin ovat sopeutuneet hyvin. Toisaalta sosiaalityöntekijät tekevät Marjasta omia havaintojaan, mutta kirjaavat ainoastaan: “isä krapulassa, nainen selvin päin” (ATJ).

Siinä vaiheessa, kun avovaimo on ollut perheessä muutaman viikon, sosiaalinen lähiverkosto ottaa aktiivisesti yhteyttä sosiaalitoimistoon. Viesti on: kodissa ryypätään, lapset ovat hoitamattomia ja ajoittain ruuatta, koti on sekaisin. Isällä ja Marjalla on ollut riitaa, ja Marja on lähtenyt pois. Tässä tilanteessa kotikäynnillä asiaa selvitetessä myös isä tunnustaa, että Marjalla on ollut muutakin kuin vain myönteistä vaikutusta perheeseen. Sosiaaliviraston sisällä paine lisääntyy huostaanoton suuntaan. Sosiaalityöntekijät ovat saaneet tietoa, jonka mukaan heidän toiveensa Marjalle varattujen tehtävien suhteen eivät ole toteutuneet: 1) lasten perushoito ei ole kunnossa, 2) kotitöistä ei huolehdita ja 3) isän juominen ei ole kontrollissa. Itse asiassa äitihahmokin on poissa.

⁷⁶ Kotikäynti tehtiin samana päivänä kuin ilmoitus vastaanotettiin, ja kiireellisessä tilanteessa Vimpa lähti Marjon mukaan; Kertulla oli este. Eli Vimपालle näyttää jääneen “sellaisen osittaisen yhteydenpitäjän” tehtävä.

Sosiaalityöntekijät Marjo ja Kerttu ovat jo suuntautumassa lasten huostaanottoon, kun tapahtuu yllättävää. Marja palaa takaisin isän luokse, pariskunta selvittää erimielisyydet ja kihlautuu. Näihin aikoihin kasvatusneuvola antaa myönteisen lausunnon perheestä. Sosiaalityöntekijät ovat ihmeissään ja ambivalentteja. Juuri kun he ovat todenneet, ettei Marjasta oikein olekaan äitihahmoksi, kasvatusneuvola antaa nuoremman tytön tutkimusten perusteella päinvastaisen lausunnon. Lausunto on vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden työskentelyn suuntaan ilmeisen paljon. Tutkimuskeskusteluissa korostuvat lausunnon sisältämät myönteiset seikat.

Kasvatusneuvola antaa lausunnon, ja sosiaalityöntekijä merkitsee muistiin yhteisneuvottelun jälkeen: "Pariskunnalla oli ollut kihlajaispäivä (--) Kanen ((Kasvatusneuvolan)) työntekijä kertoo seuraavaa: Nuorempi tyttö on älykäs tyttö (--) Hän kertoo, että äiti on kuollut ja on äidin kaipuussa, mutta Marja on pystynyt korvaamaan menetettyä äitiä. Marja tuntuu tärkeältä henkilöltä tällä hetkellä ja hän on pystynyt luomaan kivan suhteen. Martti ja Marja vaikuttavat erittäin rakastuneilta ja aikovat mennä vihille juhannuksena. Suhde toimii ja perhe-elämä tuntuu olevan ok silloin, kun viina on poissa kuvioista. Vanhemmille annettu palautetta siitä, että kane ei suosittele lasten sijoittamista muualle, jos vanhemmat pysyvät raittiina ja lapset tulevat hoidettua." (ATJ) Tutkimuskeskusteluissa ehdollisuus (*jos* vanhemmat pyyvät raittiina) ei korostunut, vaan siinä painottui lähinnä epäuskoinen hämmästys.

Vaikka sosiaalityöntekijät ovatkin hämmentyneitä lausunnon johdosta, lausunto kuitenkin lisäsi toiveikkuutta sen suhteen, että huostaanotto voitaisiin välttää. Sosiaalityöntekijät suuntautuvat yhteistyöhön, ja he jatkavat kotikäyntien tekemistä sovitusti ja suunnitelmallisesti. *Työskentelytavassa tapahtuu oleellinen muutos*. Aikaisemmin kotikäynnille lähdettiin aina ilmoituksen taikka yhteydenoton perusteella, nyt keskinäiseen sopimukseen perustuen. Ilmassa on kuukauden ajan uudenlaista toivoa — ehkäpä taas kriisin jälkeen on ajatus uudesta mahdollisuudesta, uudesta alusta.

Sosiaalityöntekijöiden ja Marjan välille kehittyy sen kaltainen luotamuksellinen asiakassuhde, että Marja päättää ottaa esille oman lapsensa tapaamiseen liittyvän hankalan ongelman. Hän pyytää sosiaalityöntekijän apua asian selvittelyssä. Selvittely ei kuitenkaan johda siihen, että Marja saisi apua lapsensa tapaamisessa, vaan päinvastoin, se johtaa uuteen määritykseen Marjan voimavaroista ja psyykkisestä tilasta.

Sosiaalityöntekijät ryhtyvät Marjan pyytämiin selvityksiin. He otavat yhteyttä Marjan lapsen kotikuntaan ja saavat yllättäviä tietoja, jot-

ka liittyvät yhtäältä Marjan seksuaaliseen käyttäytymiseen ja toisaalta hänen hoitojaksoonsa psykiatrisessa sairaalassa. He konsultoivat välittömästi myös kasvatusneuvolaa. Uudet tiedot vaikuttavat ratkaisevasti siihen käsitykseen, joka alkaa muotoutua Marjasta. Aikaisemmin sosiaalityöntekijöiden hänestä saama käsitys ei viitannut äidillisiin piirteisiin, vaan hänet tulkittiin melko *erikoiseksi persoonallisuudeksi* olemuksensa ja käyttäytymisensä takia. Nyt saatu tieto suuntaa tulkintaa Marjan oudosta käyttäytymisestä hänen *psykkisiin vaikeuksiinsa*. Aikaisempi tieto, kylältä kuullut jutut ja lasten kertomukset nähdään uudessa valossa. Uusi tieto muuttaa tulkintaa Marjan suhteen. Samalla sosiaalityöntekijöiden huoli kasvaa.

Tämän jälkeen kasvatusneuvola tutki vanhemmankin tytön, Tarun, ja sen lausunto on nyt kovin toisenlainen kuin edellinen (Sadun tutkimuksiin perustunut lausunto). Tulkinta Marjan tilanteesta vahvistuu: puhutaan jo *psykkisestä sairaudesta*.

Tarja: “Mitä muuta se on aiheuttanut tässä lasten asialle tai teidän työskentelylle, että tän äidin tarinat ja hoidot ja psyykkisen sairauden määrittäminen tuli esille? Millä tavalla se ohjas sen jälkeen teidän toimintaa?”

Marjo: Kyllähän tää psyykkinen sairaus, kun se tuli ilmi, niin kyllähän se oli heti semmonen, että varmentu tavallaan se seikka, että hänestä ei ole tukijaa isälle kasvatustyössä. Että olihan se olo alusta lähtien, että pystyykö Marja kasvamaan tähän perheeseen kiinni ja pystyykö hän ottamaan vastuuta näistä kotitöistä ja (.) Mutta se oikeestaan varmentu siinä vaiheessa, että ei siitä taida tulla mitään (--)” (K2, 29)

Marjan voimavarojen tulkinta tyttöjen tukemisen suhteen siis muuttuu lastensuojelun asiakkuusprosessin edetessä. Tiivistän tulkintani kolmeen muutosvaiheeseen: 1) Apuun tuli nainen, joka huolehtii naiselle kuuluvista kotitöistä, lastenhoidosta sekä kontrolloi isän juomista tämän partnerina. 2) Kun tietoja näiden tehtävien ajoittaisesta laiminlyönnistä tuli, huoli lisääntyy, mutta siitä huolimatta toivottiin, että nainen kuitenkin jotenkin riittävästi huolehtisi lapsista. Vaikka nainen on melko erikoinen tyyppi, jota ei ehkä ihan äidiksi ajattelisi sopivan, mutta joka ehkä kuitenkin hoitaa jotenkin tätä äidin paikkaa, varsinkin kun kasvatusneuvolakin on tällaiseen päätenyt lausunnossaan. 3) Kun naisen psykiatrisesta historiasta saadaan tietoa, kummallisuus muuttuu sairaustulkinnaksi ja sen myötä hänet tulkitaan kykenemättömäksi huolehtimaan tytöistä.

Aikaisemmin saatu tieto tulee vahvistamaan uutta tulkintaa. Se yhdistää sopivalla tavalla palasia ja perustelee lasten puutteellista hoitoa ja huolenpitoa.

Kaikissa aikaisemmin käsitellyissä tapauksissa tuli jossain muodossa esille *henkilökohtaisen tapaamisen merkitys* lastensuojelun asiakkuuden määrittästä muokkaavana tekijänä. Tässäkin teema on esillä. Ensimmäisen isän olemus vakuuttaa siitä, että huostaanottoon ei heti ryhdytä. Sen jälkeen isän avovaimon ulkoinen olemus herättää sosiaalityöntekijöissä vahvoja tunteita, ja he kokevat hänet eri tavoin. Asiakirjoista ei välity tällaisia seikkoja, vaan ne tulevat esille tutkimuspalaverissa.

Kerttu: “(--) Marjan suhteen oli aina sellanen kummallinen olo, että. Että mulle on jäänyt mieleen se, että mua ainakin hirveesti huvitti se Marja. Siinä on semmosia piirteitä, sen ulkonäössä ja olemuksessa. Ei siitä varmaan saanu kumminkaan kiinni, mitä tää oikein on, tää ihminen.” (K2, 30—31)

Marjo: “Mä en tiedä, mutta meillä on niin erilainen suhtautuminen. Tai me ollaan niin eri tavalla koettu tää äiti, että sua (Kerttu) on tosiaan huvittanut se, ja mua on alusta asti ärsyttänyt se tyyppinä ihan hirveesti. Jossain vaiheessa mä sanoin Kertulle, että sä saat hoitaa sen, että mä en voi olla tekemisissä sen ihmisen kanssa. Että se jotenkin niin kertakaikkiaan semmonen(.) Ja jos nyt ihan niinku rehellinen olen, niin kyllä mä olen koko ajan odottanut sitä, että — varmaan peilannut sitä mun omaa tunnetta, sitä ihmistä kohtaan — kauanks se Martti sitä kestää, kauankse jaksaa sen kanssa olla. Ja mä olen hirveen pettynyt, että se on sen kanssa edelleenkin. Että se on musta kumma, että miten se voi olla tommosen naisen kanssa? Että vaikka sieltä kasvatusneuvolasta tuli se lausunto, niin jotenkin mä en olis uskonut, että se kantaa näin pitkälle se suhde. Mä ajattelin, että joko Marja lähtee tai Martti heittää sen pois sieltä.

Tarja: Se on jännä. Niitten suhteessa on varmaan kaikkia näitä elementtejä, ja te nappaatte nyt näitä eri puolia. Että se on hirveen jännä ajatella, kuinka erilaisia tunnelmia se herättää. Niiden yhdessäolo ja(.) Mihin sä olit sitä pettynyt, kun sä olit pettynyt, kun se Martti ei heittänytäkään sitä niin nopeesti pois?

Marjo: Ehkä se, just se, että (.) Niin joo (.) Toisaalta siihen, että sillon, kun siellä on nainen, niin ehkä ajatellaan, että tää perheenä selviytyy. Ja kuitenkin on jotenkin ollut semmonen olo, että se on jotenkin niin ihmeellinen tyyppi, että ei se oikein äitinä voi toimia se ihminen. Ja sitten taas toisaalta (.), jos se siitä lähtee, niin

se ehkä selkiyttäis tilanteen. Se ois selvemmin semmonen, tai siinä ehkä tulisi nopeemmin huostaanotto.” (K2, 31—32)

Tarja: “(--)) Mutt sä sanoit, että sua huvitti. Olikse semmosta niinku, iloista hauskaa, niinku kevyttä huvitusta, vai olikse semmosta missä oli tämmönen koominen tai että se purkautu huvittuneisuuteen se tragedia mikä siinä oli?”

Kerttu: Vähän enemmän sen persoona ja miten sen sanoisi, ett hänen toimintansa ja tavat tai muut. Se persoona ja se ulkoinen olemus. Se on hyvin jännä. Hänellä on semmosia ihmeellisiä vaatteita ja koristuksia (--)) Että joku semmonen.

Marjo: Violetit housut ja punaiset korkokengät (.)

Kerttu: Ja sama piirre tuntu olevan siellä kasvatusneuvolassa, että siellä oli hyvin hauskaa, kun Marja tuli käymään. Ett siinä oli semmonen puoli sen vakavan asian mukana(.

Tarja: Nehän on kauheen tärkeitä nää muut viestit, mitkä tulee sit, mitkä ei tule papereista eikä tule mistään, mutt kuitenkin muovaa sitä kokonaiskäsitystä.” (K2, 32)

Kaisla: “Mulle tuli mieleen, kun Marjo jonkinnäköstä ärtymystä Marjaa kohtaan, semmonen tunne, kun siitä puhuit, että eikös se lähtis siitä pois. Sitten isää tuettais, ja se olisi ratkaisu sitten.

Marjo: Mutta mitä se Marjan lähtö ois isälle? En mä usko, että se isä pärjäis yksin, ett se on kyllä sillä lailla riippuvainen, että se tarvii jonkun naisen.

Tarja: Onko se teko se, että teidän täytyis löytää parempi nainen, jonka Marjokin hyväksyy?

Kaikki: (naurahtelua) Näin on (.)”(K2, 35)

Käy ilmi, että Marjan olemus on ärsyttänyt ja naurattanut ihmisiä. Erikoisesta ja värikkästä käyttäytymisestä on ollut vaikea tulkita Marjan “todellista” olemusta tämän asun takaa. Senkin takia on ollut vaikea käsittää, miten Marja toimii “äitinä” ja miten lapset sen kokevat. Tätä on vielä hämmentänyt kasvatusneuvolan ensimmäinen lausunto, jonka takia huostaanoton valmisteluihin ei vielä ryhdytty. Lausunto oli selvästi vastoin sosiaalityöntekijöiden käsitystä, sillä he olivat jo orientoituneet ajatukseen lasten sijoittamisesta kodin ulkopuolelle. Lausunto kuitenkin lisäsi toivoa ja “vapautti” sosiaalityöntekijät joutumasta vielä verbalisoimaan outoa oloaan, jonka Marja heissä herätti ja joka itse asiassa vaikutti vahvasti taustalla.

Vaikuttaa siltä, että kanssakäymisestä sosiaalityöntekijälle syntyvä "outo olo" on merkittävä emotionaalinen tekijä asiakkuuden määrittämisessä. Mutta tässä tapauksessa näyttää myös siltä, että sen verbalisointi, mihin tämä olo ja tunne perustuu, on hämärää ja epävarmalla pohjalla niin kauan kunnes toinen auktoriteetti tai määrittäjätaho (diagnosoiva taho) antaa selkeän vihjeen taikka määrityksen. Nyt onkin päinvastainen tilanne kuin välittömästi äidin kuoleman jälkeen, jolloin yhteistyökumppanit vaativat huostaanottoa, mutta sosiaalityöntekijät eivät siihen ryhtyneet. Silloin sosiaalityöntekijöiden sisäinen moraalituki ei antanut myöten ulkoisten paineidenkaan edessä ryhtyä huostaanottoon. He halusivat lisää tutkittua tietoa lapsen oireiluista.

Parin kuukauden päästä tilanne onkin päinvastainen. *Sisäinen velvoittavuus ohjaa nyt sijoituksen suuntaan. Mutta juuri silloin tulee sisällöltään odottamaton lausunto, joka ei enää annakaan selkeitä perusteluja huostaanottoa varten. Ulkoinen velvoittavuus vähenee. Sosiaalityöntekijät eivät toimikaan aikaisemman aikomuksensa mukaisesti, vaan kykenevät ristiriitaisin tuntein käynnistämään vielä uuden aktiivisen työskentelyjakson perheen kanssa. Ehkä sisäinen velvoittavuus ei ollut tarpeeksi vahva pitämään suuntansa ulkoisessa paineessa. On jotakin, joka perusteli tällaisen "vahvan valinnan".*

Isä ja Marja vakuuttavat onnellisuuttaan ja haluavat unohtaa menneet riidat. Mutta vielä tilanne muuttuu, ja se muuttuu samanaikaisesti monen asian suhteen.

Usko isän selviytymiseen murtuu

Samanaikaisesti sen kanssa, että sosiaalityöntekijöiden tulkinta Marjan vastuunotosta lasten huolenpidon suhteen muuttuu epäileväksi, isä jatkaa juomista eikä kykene töihin. Aikaisemmin sosiaalityöntekijät luottivat siihen, että isä pystyy katkaisemaan ryypyputkensa. Nyt siitä ei ole näyttöä. Työnantajakin alkaa uhkailla irtisanomisella. Tytöt ovat yhä huonommalla hoidolla, ja myös he alkavat entistä näkyvämmiin reagoida tilanteeseen. Hoitotäti kertoo havaintojaan, ja kylältäkin otetaan jo yhteyttä sosiaalitoimistoon. Isältä uhkaa mennä sekä työpaikka että asunto samanaikaisesti.

Sosiaalityöntekijät palaavat uudelleen aikaisempaan työtapaansa: tulee ilmoitus ja sen perusteella lähdetään kotikäynnille tarkistamaan ilmoituksen todenperäisyys ja lasten tilanne. Isä ei enää kykene vakuut-

tamaan sosiaalityöntekijöitä. Hoitotätikin sanoutuu irti tyttöjen jatkuvasta hoitamisesta. Lopulta myös työnantaja kyllästyy. Isä joutuu lähtemään. Sosiaalityöntekijät ovat valmiit perustelemaan ja tekemään päätöksen lasten sijoittamisesta kodin ulkopuolelle. Työnantajan ratkaisu laukaisi prosessin lopulta välittömään kiireelliseen huostaanottoon.

Tiivistän prosessin vaiheet sellaisiksi kuin ne minulle ovat hahmotuneet. Sosiaalityöntekijöiden tulkinta isän selviytymisestä näyttää perustuneen kahtaalle: yhtäältä luottamukseen isän lupausten ja yrittämisen tahdon suhteen ja toisaalta uskoon, että vakavan kriisin ja välttämättömän muutoksen myötä tarjoutuu mahdollisuus uudenlaiseen alkuun. Sosiaalityöntekijöiden moraalii sanoo, että isälle pitää antaa mahdollisuus tällaisessa tilanteessa. Näyttää siltä, että sosiaalityöntekijät tunnus-televat koko prosessin ajan erityisesti luottamustaan isään ja myöhemmin tämän naisystävään. Luottamuksen syntymisen ja murtumisen merkkipaalut voisi paikantaa seuraavasti: 1) Ensi tapaamisella saadaan vaikutelma kiltin oloisesta, työteliäästä ja juomisen lopettamista sekä selviytymistä vakuuttavasta isästä, ja se herättää luottamusta. 2) Tiedot juomisesta kuitenkin lisääntyvät, ja luottamus vähenee sen myötä. 3) Tiedot uudesta naissuhteesta ovat ristiriitaisia, eikä luottamus lisäänn; vähemmän luotetaan siihen, että isä kykenisi keskittymään lapsiin. Sosiaalityöntekijät päättävät kuitenkin katsoa, miten nainen selviää. Marjo sanookin, että jollei naista olisi ilmaantunut, olisi huostaanotto tullut nopeammin. 4) Tilanne pahenee: nainen ei selviä, mutta ei selviä isäkään. Luottamus menee molempiin. 5) Prosessissa on tukeuduttu myös sosiaaliseen verkostoon. Sekään ei enää luota isään. Työnantaja panee "tosiasioiden eteen", ja lasten hoitojärjestelytkin kaatuvat. On pakko reagoida.

Analyysin tässä vaiheessa minua alkaa yhä enemmän kiinnostaa se, että lapset näyttävät olevan juuri niin paljon taustalla ja näkymättömissä, kuin lastensuojelututkimuksissa on kriittisesti esitetty (Claezon 1987, Hollander 1985, Wähländer 1994, Kähkönen 1993, Forssén 1993, Mäenpää & Törrönen 1996). Käyn aineiston uudelleen läpi siitä näkökulmasta, mitä asiakirjoihin on kirjattu lapsista. Yritän saada lisää ymmärrystä siitä, miten työntekijät vakuuttuvat huostaanoton tarpeesta. Minua hämmentää prosessin pitkittyminen sekä keskittyminen aikuisten tekemiin. Yritän selvittää, miten sosiaalityöntekijät suuntautuvat lapsiin.

Lasten asema asiakkuudessa

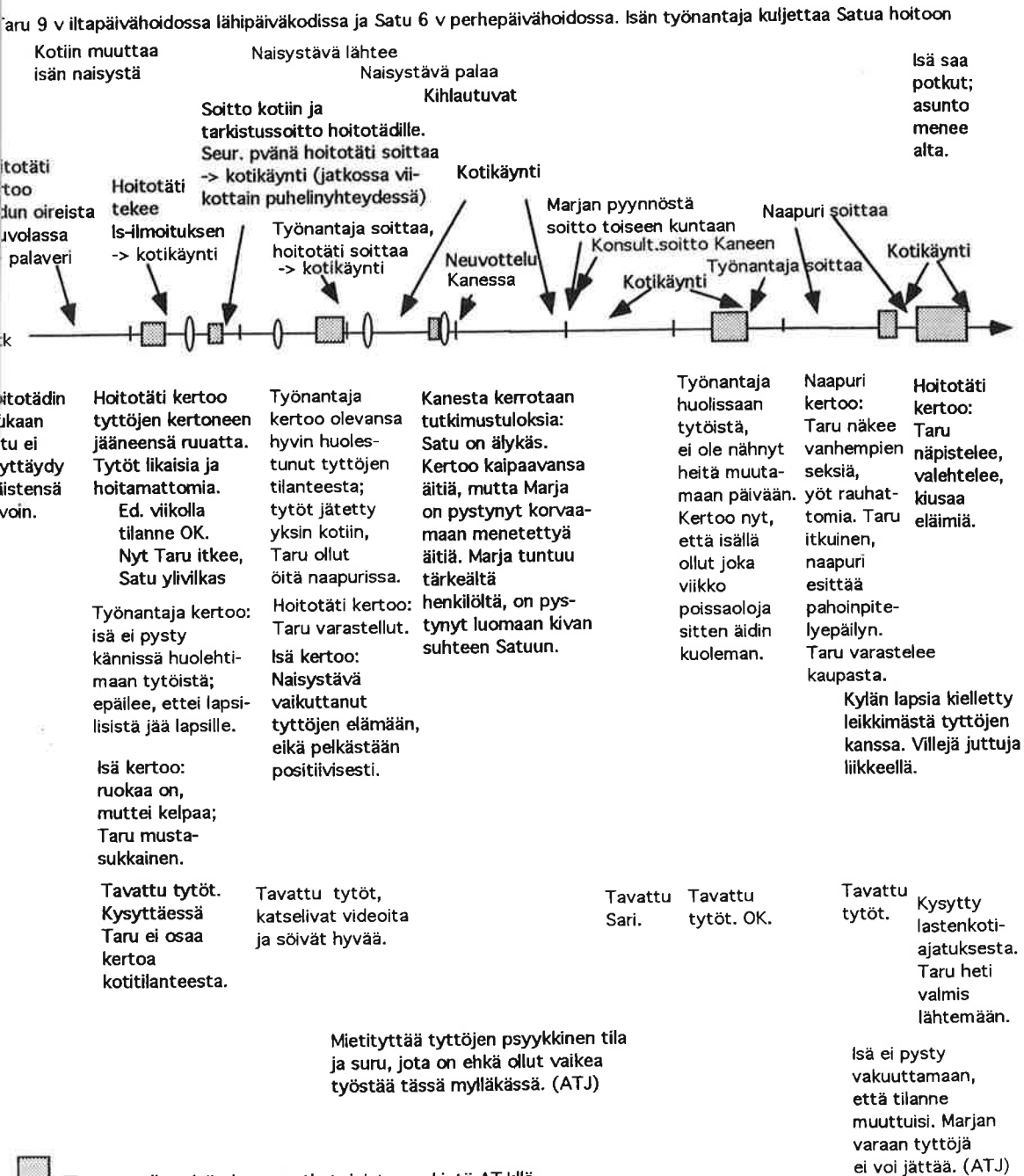
Olen koonnut seuraavan aikajanan jälkikäteen yrittäessäni eläytyä siihen, millaisena lapset näyttäytyvät sosiaalityöntekijälle prosessin aikana. Yritän janan avulla ymmärtää määrityksen elementtien kulkua. Käytössäni olleen kaiken aineiston lisäksi olen eläytymisessäni käyttänyt luovaa mielikuvitusta. Tämän voisi nimetä "eläytyväksi metodiksi". Janna ei ole työstetty yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa, mutta se on ollut heillä kommentoitavana. Kertun kommentti oli: "Juuri niin tapahtui, että yritettiin isän juomisen kautta hahmottaa tilanne lasten kannalta, mutta se on vaan jäänyt kirjaamatta."

Lapsia koskevan tiedon kerääminen aikajanelle yllätti minut kahdessa mielessä. Asiakirjoissa on maininta, keitä on ollut kotona. Kotikäynneillä on useimmiten tavattu tytöt, mutta tyttöjä koskevat kuvaukset ovat niukkoja tai niitä ei ole. Tavallisimmin kotikäynneiltä on kuvattu isän juomiseen liittyviä keskusteluja. Niiden voi tulkita tarkoittavan, että näinä aikoina isä ei huolehdi lapsista. Tuleekin ymmärrettäväksi Marjon toteamus, jonka mukaan huostaanottoon ei ryhdytty, kun taloon tuli nainen (potentiaaliseksi huolenpitäjäksi). Siksi onkin erityisen tärkeää, että kasvatusneuvola tutkii lapset ja näiden suhteet uudessa perhekokoonpanossa. Hoitotädin neuvolaan ilmoittaman huolen perusteella tutkittavaksi tulee kuitenkin vain nuorempi tyttö, Satu. Tutkimusten aloittamista kiirehditään.

Toinen yllättävä havainto liittyy "odotteluun". Kun isän naisystävästä on saatu psykiatrisesti diagnosoivaa tietoa ja kun sen jälkeen työnantaja kertoo aikaisempaa tarkemmin isän työkunnosta (jokaviikkoista erilaisilla syillä poissaoloa töistä) sekä uhkaa entistä selvemmin potkuilla, menee vielä parisen kuukautta (ja potkut tulevat), ennen kuin lapset sijoitetaan lastenkotiin.

Työnantajan yhteydenotto (edellä viitattu) tapahtuu kymmenen viikkoa kasvatusneuvolan antaman hämmentävän lausunnon jälkeen. Väliajalta ei ole mitään konkreettisia kuvauksia tytöistä, vaikka kotikäynnejä tehdään. Tytöistä on kyllä lyhyet maininnat: "Tavattu tytöt". Kylällä kiinnitetään yhä enemmän huomiota perheeseen. Tulee ilmoituksia, joiden sisältö on kirjattu. Niissä kuvataan tyttöjä ja outoja tapahtumia. Kyläläisten lapset alkavat jo nimitellä tyttöjä ja vältellä leikkimästä heidän kanssaan. Lopulta isä saa potkut juhlapyhien edellä. Sosiaalityöntekijät sopivat tyttöjen hoitojärjestelyt, mutta toteavat pyhien jälkeen niiden menneen pieleen. Nyt he ovat valmiit sijoittamaan lapset.

Kuva 11. Lapsia koskevan tiedon kirjaaminen ja lapsia koskeva pohdinta asiakirjoissa (T4).

Mitä sellaisia voimavaroja sosiaalityöntekijät havaitsevat, joihin he vielä luottavat ja jotka saavat heidät epäröimään huostaanottoon ryhtymistä? Tai paneeko jokin heidät epäröimään lapsista saamiaan tietoja? Kysyinkin tätä asiaa tutkimuskeskustelussa (K5). Ilmenee, että hoitotädin antamia tietoja suhteutetaan myös hänen omaan "lastensuojelulliseen" perhetilanteeseensa. Tiedot luetaan osaksi tätä kertomusta. Työnantaja on avulias ja aktiivinen, vaikka on huolissaan tytöistä. Hän haluaa korostaa, että ottaa kantaa lähinnä isän työkuuntoon. Tyttöjen tilanteesta ei näytä olevan "luotettavan tahon" asiantuntija-arviota ennen kasvatusneuvolan lausuntoa. Tämä lausunto perustelee voimavaroja, vaikka paneekin niille ehdoksi isän juomattomuuden. Samalla se edelleen kiinnityttää tarkkailun isän juomiseen.

Johtopäätöksiä ja pohdintaa

Tapaus 4 ja tutkimushypoteesit

Olen esittänyt hypoteesit, että sosiaalityöntekijä orientoituu kognitiivisten, emotionaalisten ja moraalisten elementtien avulla tuottaessaan lastensuojelun asiakkuusmäärityksen ja että näitä kaikkia elementtejä tarvitaan, mutta ne ilmenevät kussakin tapauksessa omanlaisena yhdistelmänä. Tutkitussa tapauksessa sen vireilletulovaihetta koskeva tutkimusaineisto on vähäinen. Sen sijaan tutkimusaineistoa on paljon lastensuojelun asiakkuusmääritysten muotoutumisesta asiakkuuden alussa. Tutkimustapauksessa erityiseksi nouseekin asiakkuusmäärityksen tuottaminen asiakkuuden aikana, itse asiassa huostaanottomäärityksen tuottamisen prosessi.

Asiakkuusmääritys perustuu äkillisesti muuttuneen tilanteen synnyttämään mielikuvaan perheen toimintatavasta, ja se viritti sosiaalityöntekijän huolen lapsista. Toisaalta kysymys oli yleisemmästä surutilanteesta, jossa toimintaa ohjaavat kulttuuriset ja moraaliset tapakoodit. Ulkoinen toimintavelvoite (lääkärin delegeoima asia) oli samansuuntaisen sisäisen kanssa. Lastensuojelun asiakkuus oli intuitiivisesti selvä ja kotikäynnille lähdeäessä, mutta kiinnostavaa on se, miten asiakkuuskäsitys muotoutuu prosessin edetessä. Keskeinen johtopäätös liittyykin juuri siihen, millaisten kertomusten osiksi eri asiakkuusprosessin vaiheet ja tapahtumat liitetään. Niinpä kuvaan seuraavassa alaluvussa tulkintojen muuttumista ja sitä, miten vallitseva tulkinta murtuu ja antaa tilaa uudelle.

Toiseksi oletin, että sosiaalityöntekijän tapauskohtaisen orientoitumisen kautta tulee samalla esiin myös jotain sosiaalityölle ominaista ja että näiden elementtien keskinäinen suhde ilmentää sosiaalityön luonnetta. Ensinnäkin sosiaalityön sisällön ja välineiden muuttuminen kuvautuu tällaisen uudelleen vireille tulleen tapauksen kautta. Välineistö tiivistyy yhtäältä käytettyihin tiedonvälityksen kanaviin. Tämän tapauksen asiakkuusprosessin alulle on ominaista, että yhden työntekijän, Vimpan, kautta kulkee "*perimätietona*" erilaisia "faktoja" ja käsityksiä tapaukseen mukaan liittyville työntekijöille. Vimpa ei itse perehdy tässä tilanteessa asiakirjoihin, vaan luottaa muistikuviansa. Vain pian äitiyslomalle jäävä Sanna ehtii perehtyä asiakirjoihin ennen kotikäyntiä. Tä-

män jälkeen perheen kanssa työskennelleet työntekijät eivät lukeneet vanhempia asiakirjamerkintöjä, vaan jatkoivat työtä yhtäältä "perimätiedon" ja toisaalta ajankohtaistuneissa tilanteissa kertyneen tiedon ja käsityksen pohjalta.

Sosiaalityössä ei ensimmäistä kertaa nouse esille kysymys siitä, mitä merkitsee, kun sosiaalityöntekijä perehtyy etukäteen asiakirjoihin tai kun hän kohtaa asiakkaan "puhtaalta pöydältä". Ruotsalaisessa tutkimuksessa (Bernler & Johnsson 1995a) sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin heidän menettelystään ja sen perusteluista. Vain kolmella yhdeksästä haastattelusta sosiaalityöntekijästä oli tapana tutustua aikaisempiin asiakirjamerkintöihin ennen asiakkaan tapaamista. Loput kuusi eivät koskaan lukeneet muuta kuin korkeintaan edellisen merkinnän. Ne jotka lukivat aikaisemmat merkinnät, perustelivat menettelyä sillä, että he ovat siten paremmin valmistautuneet tapaamiseen, eivät turhauta asiakkaita eivätkä tuhlaa aikaa kyselemällä "muistin virkistämiseksi" vanhoja asioita, vaan voivat siten keskittyä asiaan ja tulevaisuuteen. Lisäksi kun he tietävät, mitä on kokeiltu aikaisemmin ja mikä on osoittautunut tehottomaksi, he eivät turhaan kokeile samaa keinoa uudelleen. Ne jotka eivät lukeneet aikaisempia merkintöjä, perustelivat menettelyään ajan vähäisyydellä ja sillä, että lukemalla voi lukkiutua aikaisemmin luotuun käsitykseen asiakkaasta. He korostivat haluavansa "raikastaa" asiakkaasta luotua käsitystä ja antaa asiakkaalle mahdollisuuden osoittaa tilanteessaan tapahtunut muutos sosiaalityöntekijälle. Useinhan asiakirjat sisältävät enemmän negatiivisia asioita ja ongelmien kirjauksia kuin myönteisen muutoksen kuvausta. Tutkijat korostavat, että jos sosiaalityöntekijä paneutuu vain viimeisiin merkintöihin, saattaakin käydä toisin kuin oli tarkoitus: kun ei tiedetä aikaisemmista ongelman ratkaisuyrityksistä, saatetaan näin toimimalla toistaa vanhaa toimintatapaa, joka on vuosien myötä osoittautunut tehottomaksi. (Emt., 47—48.)

Kolmanneksi oletin, että määrittäminen on sosiaalityöntekijän aktiivisen suuntautumisen tulosta. Tässä tapauksessa tuli jännittävällä tavalla esiin tilanteet, joissa sosiaalityöntekijät olivat sisäisesti jo päätyneet huostaanottoon, mutta uusi tieto (kasvatusneuvolan lausunto) keskeytti siihen suuntaan etenemisen. Sosiaalityöntekijät arvioivat uudelleen toimintasuuntaa, ja vaihtoivat sen aktiiviseen, suunnitelmalliseen ja kiinteään työskentelyyn avohuollossa. Tavallaan lausunto näytti yllättäen ryhdyttävän työskentelyä, ehkäpä motivoivankin sosiaalityöntekijöitä. He eivät enää olleet yksin, vaan saivat kasvatusneuvolasta tukea. Ulkoinen

paine huostaanoton suuntaan väheni — kunnes taas tuli uutta tietoa, ja lisää tarjokkaita asiakaskertomukselle.

Kun aikaisemmissa tapauksissa (1 ja 2) voimavarayhdistelmät kytkettiin toiseen viranomaistahoon sosiaalitoimiston ulkopuolella, tässä ne kytketään (kuten Kunnan toisessakin tapauksessa) kriisivaiheessa sosiaalitoimiston omiin sosiaalipalveluihin. Tässä peräkylän tapauksessa kriisivaiheen jälkeen *voimavarayhdistelmää haetaan myös sosiaalisesta lähiverkostosta*. Tutkituissa tapauksissa sattuu olemaan niin, että epävirallinen sosiaalinen verkosto on kiinteämmin mukana Kunnassa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kumppaneina kuin Kaupungissa.

Määrittämisprosessista ei voi irrottaa *sosiaalityöntekijän toimintaympäristön* osuutta. Sosiaalitoimistossa muutettu aluejako tuottaa vaihtuvuutta tapausta hoitavien sosiaalityöntekijöiden joukossa. Tapaus nostaa pohdittavaksi työntekijävaihdosten merkityksen eri näkökulmasta kuin edellä Sinikan ja Matildan tapauksissa. Tässä tapauksessa korostuu *tiedon välillisuus sekä se, millaisia käsityksiä samalla siirtyy*. Vimpa toimi käsitysten välittäjänä ja luotettavana tulkitsijana; hän kertoi tapauksesta uusille työntekijöille ja toimi parina jonkin aikaa.

Edellisissä tapauksissa löysin alustavan jäsenuskategorian “varasuunnitelma, taustan varmistus”, joka kytkeytyy yhtäältä käytettävissä oleviin tukipalveluihin ja toisaalta sosiaalityöntekijän omaan asemaan. Niin kauan kuin on olemassa jokin muu mahdollisuus, lastensuojelu vetäytyy radikaaleista toimista. Mietin siis, miten sosiaalityöntekijä (tai kukin heistä) kirjoittaa taikka paikantaa itsensä tulkitsemaansa tapahtumain kulkuun. Saattaahan olla niin, että rinnakkain on meneillään monta “tarinaa” perheen arjesta, ja sosiaalityöntekijä voi ennakoida niille vaihtoehtoisia suuntia. Lisäksi sosiaalityöntekijä saattaa olla ambivalentti suuntautumisestaan. Hänestä saattaa tuntua, että tilanne on mennossa lasten kannalta huonoon suuntaan, ja kuitenkin jotkin havainnot kertovat hänelle päinvastaista. Järkeisjohteinen päättely perustelisi toisenlaisen toiminnan suunnan kuin tunnelma. Ehkäpä hän ratkaisee ristiriidan “varasuunnitelmalla”, jolla samalla varmistaa oman asemansa, “kävi niin tai näin”. Lisäksi hänellä saattaa olla toive siitä, että asiat ratkeaisivat parhain päin.

Kertomusten koherenttius ja tulkinnat

Äidin äkillinen kuolema vie sosiaalityöntekijät keskelle inhimillistä surua selvittämään lasten tilannetta. Surutalokonteksti, jossa sosiaalityöntekijät menivät ensimmäiselle kotikäynnille, oli erikoinen. Se ikään kuin vaati tietynlaista norminmukaista käyttäytymistä. Siinä yhteydessä sosiaalityöntekijät ilmeisesti kokivat, että olisi moraalisesti väärin viedä surevalta isältä lapsia pois ja toisaalta, että väärin olisi jos lapset joutuisivat menettämään äidin lisäksi heti myös päivittäisen kontaktin isäänsä. Tämän voi kuvitella ohjaavan muodostuvaa tulkintaa; isän ja lasten surun henkilökohtainen kohtaaminen, heidän olemuksensa ja isän puhe vakuuttivat sosiaalityöntekijät siinä määrin, että he arvioivat avoimuuden tukitoimien riittävän ja olevan nyt tarkoituksenmukaisia. Sosiaalityöntekijät olivat erityisen moraalisen valinnan edessä. Toimintavaihtoehtojen valinta haki moraalisen syvyytensä surun kunnioituksen kehyksestä ja siitä ymmärryksestä, että surun työstäminen vie aikansa. Sosiaalityöntekijöiden suuntautumisen elementtien tutkiminen on tässä tapauksessa erityisen kontekstisidonnaista. Kiinnostavaa onkin, milloin tämä tulkintakehys murtuu.

Asiakaskertomus tavallaan alkaa uudelleen äidin kuolemasta ja lasten surun käsittelystä, mutta missä vaiheessa se muuttuu? Vielä kuukausien päästä (ainoa) asiakirjaan merkitty lapsia koskeva pohdinta keskittyy suruun: "Mietityttää tyttöjen psyykinen tila ja suru, jota on ehkä ollut vaikea työstää tässä mylläkässä" (ks. kuva 10). *Kertomuksen koherenttius näyttäisi kiinnittyvän äidin menetykseen ja tämän menetyksen korvaamiseen.* Sosiaalityöntekijät ehkä hakevat asiakkuusprosessin aikana itselleen riittävän vakuuttavia perusteluja tähän: löytyykö lasten surulle tilaa ja pystyykö uusi äitihahmo korvaamaan menetettyä äitiä. He eivät ikään kuin ole valmiita "uhraamaan" lapsia uusille menetyksille, ennen kuin ovat henkilökohtaisesti varmistuneet lasten sijoittamisen perusteluista. Ei edes yhteistyökumppaneiden painostus alussa saa heitä vakuuttumaan lasten huostaanoton tarpeesta. Yllättäen he saavat tukea juuri tälle myöhemmin kasvatusneuvolan lausunnosta, jossa todetaan: "Marja on pystynyt korvaamaan menetettyä äitiä." Kertomuksen vakuuttavuus alkaa heiketä vasta siinä vaiheessa, kun Marjan psyykkisestä sairaudesta saadaan tietoa. Mutta kuitenkin kun tyttöjä tavataan kotikäyneillä, ei havaita mitään aikaisemmasta poikkeavaa, joka antaisi aiheita vakavaan huolestumiseen: "Marja oli selvin päin ja tytöt ok." On kuitenkin havaittavissa, että *kertomuksen juoni alkaa muuttua yhä enem-*

män huolenpidon seuraamiseksi. Ja kun huolenpidon laiminlyönneistä tulee yhä enemmän tietoa, tulkintakehys muuttuu: "Isä ei pystynyt vakuuttamaan, Marjan varaan ei voi jättää."

Eri tavoin punktuoidut episodit kehystävät tarinaa eri näkökulmista. Jos kiintopisteeksi ottaa tässä tapauksessa luottamuksen ja epäilyn vuorottelun, se muodostaa *kuvion*. Lasten olosuhteiden vakaus kytkeään isän juomattomuuteen. Isä juo ja vakuuttaa, että tämä on viimeinen kerta, ja se herättää luottamusta. Isä juo taas, ja se lisää epäilyjä. Isän juomiselle etsitään kontrolloijia. Ensin vedotaan isään, sitten työnantajaan ja hoitotätiin ja lopuksi uuteen naisystävään. Sama vuorottelu luottamuksen ja epäilyn suhteen kohdistuu isän naisystävään. Aluksi toiminnallinen kuvio muodostui sosiaalitoimistoon tulleesta ilmoituksesta (epäily huostaanoton työstämisen suuntaan syntyy) ja sen jälkeen tehdystä kotikäynnistä (tarkistus), ja havaitaan myös luottamusta lisääviä piirteitä. Luottamus palautuu siinä määrin, että huostaanottoon ei ryhdytä.

Voihan olla, että tässä tapauksessa onkin *vähintään kolme rinnakkaista kertomusta*: 1) lasten surun ja äidin menetyksen korvaamiskertomus 2) isän juomiskertomus ja 3) kertomus erikoisesta, äitiä korvaavasta ja lapsista huolehtivasta naisystävästä kohti psyykkisesti sairasta ja epäluotettavaa huolenpitäjää. Sosiaaliohjelmat joutuvat miettimään omaa osuuttaan kaikissa näissä tarinoissa. He tietoisesti tai tiedostamatta miettivät omien arvioidensa vakuuttavuutta paitsi omissa silmissään myös muiden näkökulmasta. Vaikka erilaiset tiedot saattavat olla hälyyttäviä, sosiaaliohjelmat ovat kuitenkin emotionaalisesti pyydystäneet (kotikäynnillä) vuorovaikutuksesta jotain sellaista, johon voi riittävästi kiinnittää toiveikkautta. Emootiot eivät siten vahvista kaikkia havaintoja tai toisen käden tietoja. Havainnot eivät herätä sellaisia välittömiä sisäisiä signaaleja, elämyksiä, jotka vaativat heti ryhtymään radikaaleihin toimenpiteisiin. Ambivalenssia aiheuttavaa ristiriitaa emotionaalisten ja kognitiivisten elementtien välillä on, mutta se ei vielä tuota lasten sijoitusmäärittystä. Tähän tarvittiin ulkopuolelta tullut diagnosti-soiva määrittely, johon (siis uuteen kehykseen) vanhatkin tiedot voitiin suhteuttaa tavalla, joka tuki uutta määrittystä.

Henkilökohtaisen kontaktin ja kotikäynnin merkitys

Tutkijan aineistossa korostuvat kirjalliset ja verbaaliseen muotoon saadetut keskustelut, ja tutkijan on mahdollista rajata aineistonsa tähän. Sosiaalityöntekijän tapaustutkimusaineisto päinvastoin ei useinkaan ole kirjallinen, vaan tapahtumain virrassa on kasvoja, persoonia, ohi kiitäviä tilanteita ja keskusteluja. Aineisto on runsas, rajoittamaton, ”näkyvätön”, monitasoinen ja monimuotoinen. Sosiaalityöntekijälle merkittävä määrittäjäaineisto muodostuu kotikäynneistä ja asiakastapaamisista.

Kotikäynneillä on lastensuojelun sosiaalityön toimintatapojen historiassa ollut aina keskeinen ja merkittävä funktio⁷⁷. (Ks. Satka 1996) Kuitenkaan sitä, mitä tämä toimintatapa merkitsee tänä päivänä ja mikä sen tehtävä on, ei juuri ole tutkittu. Kotikäynneille lähteminen on kuitenkin ikään kuin itsestäänselvyys, ja tietyissä tilanteissa se on toimintäsääntö. En aseta tätä kyseenalaiseksi, mutta pidän tärkeänä sen pohtimista, mikä yhteys kotikäynneillä on määrittäjäsuhteen tuottamisessa. Oletan nimittäin, että kotikäynnin myötä sosiaalityöntekijä suuntautuu asiakkaan arjen kontekstiin ja että tässä piilee lastensuojeluerityistä määrittäjäsuhteen.

Usein on niin, että ilmoittaja pyytää sosiaalityöntekijää menemään tarkistamaan kotitilanteen, paikan päälle katsomaan⁷⁸. Mutta mihin sosiaalityöntekijä kiinnittää huomiota? — Varmaankin tapauskohtaisesti erilaisiin asioihin. Ei ole olemassa ”listaa”⁷⁹, jonka mukaan havaintoja tehdään. Kysymys on yhtäältä kotikäynnin motivoineen seikan *tarkistamisesta* ja toisaalta *lapsen arkitilanteen kartoituksesta*, jossa havainnoidaan kulttuurista ja ihmissuhteiden kokonaisuutta. Tässä kontekstissa sosiaalityöntekijä kiinnittää huomiota lapsen toiminta- ja kehitysmahdollisuuksiin sekä niiden esteisiin. Oleellista on, millainen tunnelma lapsen arjesta ja lapsen näkökulmasta välittyy. Sosiaalityöntekijä koettaa eläytyä tähän arkeen ja muodostaa siinä käsitystään. Eläytymisellä sosiaalityöntekijä hakee jokapäiväisen elämän kontekstia, konkreettista ja merkittävää yhteyttä, kertomusta, joka perustelee jotain lapsen kannalta

⁷⁷ Hyväntekeväisyysajalla yläluokan naiset pyrkivät kotikäynneillä opastamaan ja samalla juurruttamaan porvarillisia tapoja ja arvoja (Pulma 1987). Lundström (1993) on todennut saman ruotsalaisen lastensuojelun historiassa.

⁷⁸ Tämä ilmeni myös Kaupungin lastensuojeluilmoitusten sisältöä tutkiessani (Kivinen 1994). Sananlaskukin sanoo: suomalainen ei usko, jollei omin silmin näe.

⁷⁹ Vanhat lomakkeet ovat kuitenkin olleet strukturoituja ja siten listanneet raportoitavat asiakokonaisuudet.

tärkeää. Kotikäynnillä ja kasvokkain myös koetellaan tunnelmia ja kehittyviä oletuksia asioiden välisistä kytkennöistä.

Väitänkin, että kontaktiin perustuvassa sosiaalityössä emotionaaliset elementit ovat keskeisiä. Kotikäynneillä asiakasta tapaava työntekijä luo oman käsityksensä henkilökohtaisten havaintojen ja tunnelmien varassa. Tämä ei tarkoita, että asiakkuus määrittäisi mielivaltaisesti tunnelmien perusteella. Vuorovaikutuksessa muotoutuvat ilmiöt *tunnistetaan tunnelmina* — tunnelmat ikään kuin kertovat sosiaalityöntekijälle kotikäynnillä erilaisten ilmiöiden suunnasta. Tutkitussa tapauksessa kontakti isään tuotti luottamusta ja samalla epäilyä, Marjan olemus ylläpiti outoa oloa ja lapsien olemukset ovat jotenkin “rauhottaneet” tai ainakin olleet lisäämättä sosiaalityöntekijöiden huolta kotikäynneillä, koska niistä joko ei ole merkintöjä tai luonnehdinta kertoo, että lapset näyttävät olevan ok.

Vaikutelma ei synny vain niistä elementeistä, jotka ovat läsnä, vaan siihen sisältyvät sekä subjektin menneisyys että tulevaisuuden mielikuvat. Sosiaalityöntekijä joutuu tekemisiin *projektiivisuutensa* kanssa. Ilmiö resonoi ihmisiin eri tavalla, ja se tuottaa erilaisia tunnelmia, elämyksiä sekä muistuttaa aikaisemmista kokemuksista. Ensihavainto ei myöskään ole pelkästään neutraali, vaan se sisältää subjektiivisia elementtejä ja arvauksia (Ryle 1982). Kun olin kiinnittänyt huomiota havaintoihin liittyviin attributteihin ja kysyin Marjan ulkonäöstä, kysymykseni tuotti naurunpyräyksen, “kuinka sen nyt ilmaisisi...”, ja keskustelun avaaminen toi näkyviin monia elementtejä. Ehkäpä asiakkaan tyyliin poikkesi sosiaalityöntekijöiden makutottumuksista.⁸⁰ Se saattoi virittää tunnelmia kulttuurisesta yhteydestä tai vieraudesta. Lisäksi olemus saattoi resonoida aikaisempiin kokemuksiin henkilöistä, jotka pukeutuvat vastaavalla tavalla. Ehkäpä tällainen pukeutuminen viritti myös erilaiseen seksuaalisten vihjeiden tulkintaan ja antoi aihetta ennakoointeihin sekä viesti asioista, jotka pukeutujalle ovat tärkeitä. Ensivaikutelma saattaa tuottaa outouden tunteita, ja ajan virrassa mielikuvat voivat vahvistaa alullaan olevaa tulkintakehystä.

Kun asiakkaan “olemus” vakuuttaa, sosiaalityöntekijää ei silloin vakuuta vain hänen ulkonainen, fyysinen olemuksensa, vaan pikemminkin bourdieulaisittain “habitus”. Bourdieu tarkoittaa habituksella vakiintuneiden suuntautumistapojen, dispositioiden joukkoa. Habitus orientoi ihmistä toimimaan. Se antaa käytännön tajun (a practical sense) siitä,

⁸⁰ Bourdieu (1985) puhuu makutottumuksista luokka-analyysiin kytkeytyvänä.

mikä on sopivaa käyttäytymistä tietyissä oloissa. Habitus on olemuksellinen tila⁸¹. Tämän poikkeavan työläisperheen habitukseen on peräkyllällä liittynyt sallivuutta ja ymmärrystä; sillä on ollut yhteisössä oma tehtävänsä.

Sosiaalityöntekijä tulkitsee asiakkaan habitusta erilaisilla sosiaalisilla kentillä. Kohdatessaan kotikäynnillä asiakkaan habituksen sosiaalityöntekijä muodostaa tässä kontekstissa intuitiivisen, kokonaisvaltaisen käsityksensä, joka suuntaa hänen toimintaansa. Bourdieun mukaan (Thompson 1994, 13) habitus tarjoaa ihmiselle *tuntuman* siitä, miten toimia ja reagoida elämänvirrassa. Se antaa käsityksen pelin hengestä, tilannetajun (”feel for the game”). Käsitys toisen olemuksesta sisältää samanaikaisesti monenlaisia dispositiovihjeitä ja niiden tulkintoja. *Tätä monentasoista, tulkittua vihjemaailmaa ei voi omaksua diskursiivisena, joten sitä on myös vaikea verbalisoida*. Tässä kohtaamisessa kohtaavat myös isän ja molempien sosiaalityöntekijöiden keskenään erilaiset habitukset.

Tapaus tarjoaa virikkeitä poikkeavuuskeskusteluun; millaisilla rajoilla liikutaan ja miten poikkeavuustulkinta liittyy lastensuojelun asiakkuusmäärittelyyn. Rajat ovat hämärät. Palatakseni olemuksiin, sosiaalityöntekijät eivät alussa kuvaa isän avovaimoa poikkeavaksi, vaan erikoiseksi. Hän ei käyttäydy yleisen tavan, normin mukaan. Sosiaalityöntekijät tulkitsevat hänen olemuksensa eri tavoin, ja tämä herättää hyvin erilaisia tunteita. Voisi todeta, että olemus resonoi sosiaalityöntekijöillä eri kohtiin. Näyttää myös siltä, että liikkuu Marja missä tahansa, hänet huomataan. Ilmenee, että perhe on kyläläisten silmissä aikaisemminkin ollut jossain määrin poikkeava perhe, ja kun siihen asettui uusi nainen, häntä tarkkailtiin ehkä erityisesti. Rajan hämäryys ei liity ainoastaan siihen, missä kohtaa normin koettelu tulkitaan poikkeavuudeksi, vaan lastensuojelukysymyksessä se liittyy kolmanteen ulottuvuteen: missä määrin käyttäytyminen loukkaa lapsen oikeuksia tai uhkaa hänen terveyttään ja kehitystään.

Kasvokkaisuus ja kontaktityö liittyy kysymykseen informaatiolähteiden eroista. Tässä tapauksessa erilaiset kontaktit ja tiedot sekä niihin perustuvat tulkinnat ilmenevät viranomaisten välisessä yhteistyössä. Neuvolan aloitteesta pidetyssä palaverissa vain sosiaalityöntekijät ovat tavanneet isän (ja isän yhdessä lasten kanssa) ja he ovat myös ainoat, jotka luottavat isän kykyyn niin paljon että syytöksistä ja paineesta huo-

⁸¹ Olemuksesta tulee dispositioiden ”varasto”, ja sitä Bourdieu nimittää käsitteellä ”bodily hexis”.

limatta eivät ryhdy yhteistyökumppanien vaatimaan lasten huostaanottoon. Lähityöntekijöillä on käytössään henkilökohtaista, non-verbaalista tietoa, jota ei ole muilla yhteistyökumppaneilla, ja se saattaa ohjata vahvastikin tulkintaa, "viedä mukanaan". (Vrt. Arnkil & Eriksson 1995.) Yhteistyökumppaneilla taas on ulkopuolisen kommentoijan asemaan liittyviä etuja puolellaan, "jäitä hattuun". Sama asetelma on olemassa mm. työnohjauksessa ja niissä tilanteissa, joissa johtava sosiaalityöntekijä tai muu taho vain papereiden perusteella ottaa kantaa lähityöntekijän ratkaisuihin. Näkemykset ovat väistämättä erilaiset.

Huolestuminen ja lastensuojelun asiakkuuden tuottaminen

Sosiaalityöntekijä kytkee oman huolestumisensa kiinnostavalla tavalla lastensuojelumääritykseen: seurantaperheen asia *ei vaivaa* sosiaalityöntekijää *kaiken aikaa*, mutta asiakkaaksi määrittynen perheen asia on *huolen aiheena jatkuvasti*. Huolestuminen näyttäisi liittyvän ainakin siihen, miten Vimpa tuottaa lastensuojelun asiakkuuden.

Miten merkittävästi "jatkuva huoli" kytkeytyy lastensuojelutyön olemukseen? Olen aikaisemmin väittänyt, että lastensuojelun asiakkuusmääritykseen kuuluu oleellisesti se, että sosiaalityöntekijä huolestuu riittävästi lapsen tilanteesta (Kivinen 1994). Vastaavasti, kun asia ei enää huolestuta riittävästi, siirtyykö tapaus "seurantaperhe"-vaiheen kautta pois asiakkuudesta? Katja Forssén (1993) on havainnut epämääräisiä käytäntöjä sen suhteen, milloin asiakas poistetaan asiakkuudesta. Mutta riittääkö se, että sosiaalityöntekijä huolestuu lapsen tilanteesta (tai isän juomisesta tai muusta perheeseen liittyvästä asiasta), vai kytkeytyykö huolestuminen käytettävissä oleviin resursseihin? Mistä kaikesta huoli lopulta nousee?

Huolestuminen on subjektiivinen ilmiö; subjekti huolestuu, siis jokin juuri nyt huolestuttaa juuri häntä. *Huolestuminen kytkee keskenään ristiriidassa olevat kognitiiviset ja emotionaaliset elementit toisiinsa*. Se, että ihminen huolestuu, ei vielä tarkoita, että hän ryhtyisi toimiin huolen aiheiden vähentämiseksi. Tilanteessa saattaa olla sellaisia ristiriitaisia elementtejä, jotka hämärtävät kuvaa siitä, mistä tulkitaan olevan kysymys. Jos ihminen ei vielä tiedä, mikä olisi oikein, hän ei välttämättä tee mitään, jottei tekisi väärin. Hän ei ole ihan vakuuttunut, vaan odottaa lisävakuutusta ja sisäistä tai/ja ulkoista velvoittavuutta, siis mo-

raalista siunausta. Tähän liittyvät myös *ehdot*, jotka erilaisten vaihtoehtojen koettelussa tulevat näkyviin ja jotka määrittävät keinojen valintaa. Huolestumisen ehdot ovat vaikeasti tutkittavia, jopa subjektille itselleen osin piiloisia. Kun huolestuminen on eriytymätöntä, diffuusia, sillä ei ole kohdetta. Tällöin sekään, mikä huolestumisen aiheuttaa, ei ole tietoisesti koeteltavissa eikä jäsennettävissä. Huolen erittelyssäkin ovat mukana kaikki kerrokset: huoli lapsesta, perheen jäsenistä, omasta toiminnasta, palvelujärjestelmän toimivuudesta ja laajemmista yhteiskunnallisista, taloudellisista ja kulttuurisista vaikutuksista kussakin tapauksessa.

Sama ulkoinen todellisuus ei viritä kaikissa sosiaalityöntekijöissä samanlaista huolta. Ehkäpä huoli kohdistuu kahtaalle: huoleen lapsesta ja huoleen oman toiminnan riittävydestä tai oikeellisuudesta. Se, vaivaako asiakkaan asia sosiaalityöntekijää kaiken aikaa vai ei, saattaa liittyä myös työntekijän omaan ammattietiikkaan ja työmoraaliin, henkilökohtaisen velvollisuudentunteen syntymiseen ja säilymiseen. Huolen syntymisessä saattaa olla kysymys ulkoisten ja sisäisten velvoitteiden ristiriidasta. Jos ulkopuolinen (vaikkapa poislähtevä kollega) yrittää velvoittaa sosiaalityöntekijää ryhtymään huostaanoton valmisteluun, tämä ei välttämättä toteuta suunnitelmaa. Hän saattaa tehdä jotain, joka voidaan tulkita niin, että toimiin on ryhdytty. Mutta jos hänen sisäinen velvollisuudentunteensa sanoo, että nyt on ryhdyttävä valmisteluihin, hän toimii, vaikka kukaan ei velvoittaisikaan. Hän saattaa toimia jopa valtuuksiensa rajoilla, innokkaana auttajana.

Tässä peräkylän tapauksessa on kysymys huostaanotosta ja sille riittävien perusteiden toteamisesta. Siinä on kysymys päätöksestä, jolla otetaan yhteiskunnalle vastuu järjestää lapsille pidemmällä tähtäyksellä parempi kasvuympäristö kuin oman kodin arvioidaan voivan tarjota. Siten moraaliset elementit asettuvat siinä velvoittavammiiksi kuin jos kysymys olisi "vain" lastensuojelun asiakkuuden määrittämisestä. Lastensuojelun ensimmäinen asiakkuusmäärittäminen perustuu luonnollisesti viiheellisemmälle aineistolle kuin toimenpiteet. Määrityksen yhteydessä samalla käynnistyy tarkempi tutkimus ja selvitys mahdollisia toimenpiteitä varten. Jos asiakkuuden vireilletulovaiheeseen liittyykin erilaista "epäselvää", hämäryyttä, sen olemassaololle ei moraalisesti ole enää samanlaista tilaa siinä vaiheessa, kun huostaanotosta päätetään. Sosiaalityöntekijöiden valmius joustaa ja muuttaa työskentelyn suuntaa oli tässä tapauksessa ilmeinen: vaikka he jo olivat päätyneet huostaanoton valmisteluun ennen kasvatusneuvolan "yllätyslausuntoa", he vielä toteutti-

vat uuden perhetyöjakson, jonka aikana he saivat vakuuttavat lisäperustelut lasten sijoittamiselle kodin ulkopuolelle. Tänä aikana heille hahmottui hämäryydestä jotain aikaisempaa selkeämpää.

Tutkimusprosessin arviointia

Tutkitun tapauksen asiakirja-aineisto alkaa: "Avopuoliso Martta Pellonpää kuollut (pvm). Vimpa ja Sanna kotikäynnillä (pvm)." Tapaus on naksautanut lastensuojelun asiakkaaksi jo ennen ensimmäistä kirjausta. Naksasta edeltävä tutkimusaineisto koostuu ainoastaan tutkimuskeskusteluista. Minulta meni melko kauan ennen kuin hahmotin, ketkä kaikki työskentelivät ja olivat olleet tekemisissä tämän tapauksen kanssa. Asiakirjakirjaukset tulevat kirjaajan nimelle, ja pelkästään näistä on mahdollon selvittää sitä, kuka on "päävastuussa". Itse asiassa näytti olevan jonkin verran epäselvää, kuka välittömän naksauksen aikaan a) tosiasiallisesti, b) määrättyinä, c) itse miellettyinä oli päävastuinen työntekijä. Alkuseveltelyjen ajan kotikäynneillä olleet työntekijät vaihtuivat.

Tutkimusmetodi toimi "helpommin" Kaupungin tapausten tutkimisessa. Kävin Kaupungin yksittäisten lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kanssa dialogeja ja totesin, että yhteen asiaan kerrallaan yhteisesti keskittyvä dialogi ei onnistunut Kunnassa samalla tavoin. Keskustelussa saattoi käydä niin, että yksi työntekijä kommentoi yhtä puolta ja toinen toista, ja kolmas jatkaa aivan muihin miellelyhtymiin.

Arvioin, että tulin itse riittämättömästi valmistautuneena keskusteluihin, jotta olisin kyennyt fokusoimaan keskustelun tutkittaviin teemoihin riittävän syvällisesti. Lisäksi olin varannut liian vähän aikaa tapauksille, sillä samoissa tutkimuskeskusteluissa käsitelimme molempien tapausten lisäksi myös tekemiämme erillisselvityksiä. Tapaamisissamme oli sekä kiireen että "ahneuden" tuntu: liian paljon isoja asioita samanaikaisesti esillä pienessä ajassa.

Työntekijäkohtaisen orientoitumisen seuraaminen on ollut tässä tapauksessa vaikeaa, koska viisi eri sosiaalityöntekijää on eri vaiheissa osallistunut tapauksen määrittämiseen. En onnistunut riittävän selkeästi saamaan näkyviin eri työntekijöiden määritysten kulkua prosessin aikana. Siten joissain kohdin sosiaalityöntekijän määrittäminen viittaa kollektiivisosaalityöntekijään, jota itse asiassa ei ole olemassa reaalitoimijana, vaan sosiaalityöntekijän "edustajana". Esimerkiksi sen tarkka eriyttäminen, mihin kunkin tiedot perustuvat tapauksen tullessa uudelleen vireille, on mahdotonta; aineistoa ei ole siitä.

Sosiaalityöntekijän orientoitumisen elementtien keskinäisten jännitteiden analyysi on edellä kuvatusta syystä vaikeaa. Tämän aineiston perusteella on vaikea arvioida Vimpan kertoman ja välittämän tulkinnan ohjaavuutta muiden sosiaalityöntekijöiden määritysten sisältöön — eikä se ole tehtävänäkään. Vimpa on toimiston sosiaalityöntekijöistä työskennellyt pisimpään Kunnassa, ja hän on tuntenut asiakasperheen myös entuudestaan.

Tapauksesta ei ole käytettävissä ajan virrassa kirjoitettuja muistiinpanoja välittömän vireilletulon ja naksauksen ajalta. Juuri tuohon aikaan sosiaalitoimiston työmäärä oli kasvussa ja sosiaalityöntekijöistä oli vajetta; tapausta aluksi parina hoitanut Sanna jäi äitiyslomalle ja teki kiireisiä viimeisiä työpäiviään — sen jälkeen pakkolomat vaikuttivat toimiston toimintaan samoin kuin se, ettei Sannalle saatu sijaista. Niinpä Vimपालta jäi muun muassa kirjaamatta kokonaan toisen kotikäynnin kertomus. Samoin maininnat ensimmäisestä viranomaispalaverista puuttuvat kokonaan. Moni sosiaalityöntekijä muisti tapauksen vireilletulon sen dramaattisuuden takia, mutta yksityiskohtaisten muistijälkien luotettavuus on paikoittain kyseenalainen. Olenkin keskittynyt pääosin asiakkuusajoilta peräisin oleviin asiakirjoihin ja tutkimuskeskusteluihin.

Monitoimijakonteksti toi näkyviin kysymyksen, johon Matilainen (1994) kiinnittää erityistä huomiota. Hän näkee pulmallisena aikaisempien asiantuntijamääritysten ohjaavuuden. Vaikka määritykset ovat tässä suhteessa pulmallisia, on myös ongelmallista, jos jo tehdyistä arvioista ei ole tietoa. Sosiaalityöntekijät Marjo ja Kerttu aloittivat työskentelyn sanojensa mukaan “vähän niinkun puhtain paperein”. Miten erilainen asiakkuusprosessista olisi tullut, jos he olisivat lukeneet kaikki aikaisemmat asiakirjat ja laatineet vaikkapa janakuvauksen heti työskentelyn alussa? Sitähän ei voi tietää, mutta voi kuvitella, että määrityksiä refleктоiva ote työntekijöiden vaihtumisen aikaan olisi tuonut tilanteeseen jotain sellaista (aktiivista), jota omaksuttu reaktiivinen työskentelytapa ei tuonut.

Olen jo aikaisemmin todennut pulmat, joita monitoimijakonteksti toi tutkimusaineiston hankintaan. Saattaapa olla, että tällainen rakenne tuo samantyyppisiä pulmia arkityöhön eikä vain tutkimuskontekstiin. Yhteistyö ja reflektiivinen keskustelu on “helpompaa” dialogisesti toteutettuna useista syistä. Yhteisen ajan varaaminen käy käytännössä nopeasti ja joustavasti. Kun määrittelysuhteita on vähemmän, on vähemmän myös määrittelyjännitteitä, koska jokainen subjekti katsoo kohdetta omasta näkökulmastaan. Näiden näkökulmien riittävän yhteinen

yhteen sovittaminen on dialogissa (tai yksin työskennellen) "helpompaa" kuin monen toimijan kanssa (tai pari- ja tiimityössä).

Olen luonut edellä kuvatun *minulle mielekkään ja koherentin kertomuksen* aineiston perusteella. Kertomuksen rakentaminen edellytti erityisesti kahta asiaa. Toinen elementeistä on kognitiivinen ja toinen emotionaalinen. 1) Otin tietoisesti havainnoinnin tukipisteiksi lapset; sen mitä sosiaalityöntekijä oli lapsiin viitaten kirjannut tai ilmaissut tutkimuskeskusteluissa. 2) Yritin eläytyä näiden tukipisteiden avulla (lapsinäkökulmasta) sosiaalityöntekijän toimintaan ja hänen sisäisiin prosesseihinsa. Tästä seurasi tarina, joka sisältää eksplikoimatonta aineistoa lapsista, siis "näkymätöntä" aineistoa. Esimerkiksi "juoko isä" -teeman kääntöpuoli ja samalla sen sisältämä toinen asia avautuu: Jos isä juo, hän ei huolehdi lapista. Jos isä ei juo, hän huolehtii lapsista. Siten tulee ymmärrettäväksi keskittyminen isän juomiseen ja sen raportointi. Tämä tarina on kuitenkin selkeästi tutkijan konstruktio, eikä se ole sellaisenaan esillä asiakirjoissa.

